

Ev Hanımı Mı İş Kadını Mı? Türk Modernleşmesinin Bir Unsuru Olarak Kız Enstitüleri ve Necatibey Kız Enstitüsü

Batuhan Alişoğlu¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren birçok yapısal reforma imza atmıştır. Eğitim alanında girişilen temel reformlardan biri ise modern Türkiye'nin düşünce yapısını yansıtmak üzere eğitim kurumlarının kurulması olmuştur. Kız Enstitüleri, bu hususta kurulan başlıca eğitim kurumlarından biridir. Çağdaş "cumhuriyet kızları" yetiştirme amacıyla kurulan bu eğitim kurumlarında çoğunlukla Batılı metotlar benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bursa Necatibey Kız Enstitüsü, ilk açılan kız enstitülerinden biri olarak alanında öncü eğitim kurumlarından biri olmuştur. Bu çalışmada, cumhuriyetin erken yıllarında kadın eğitimine örnek teşkil eden kız enstitülerinin tarihi, düşünce yapısı ve Bursa'da kurulmuş olan Necatibey Kız Enstitüsü'nün süreç içerisindeki gelişimi konu edilmiştir. Çalışmada, Atatürkçü düşünce ışığında oluşturulmaya çalışılan çağdaş kadın algısında kız enstitülerinin rolünün ve uygulanan eğitimin niteliğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışma sırasında Necatibey Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi arşivi, basın kaynakları ve konu hakkındaki nitelikli araştırma-inceleme eserlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necatibey Kız Enstitüsü, kız enstitüleri, eğitim, Türk modernleşmesi

Housewife or Businesswoman? Girls 'Institutes As An Element Of Turkish Modernization And Necatibey Girls 'Institute

Abstract

The Republic of Turkey has undertaken many structural reforms since its establishment. One of the fundamental reforms undertaken in the field of education has been the establishment of educational institutions to reflect the mindset of modern Turkey. Girls 'Institutes are among the main educational institutions established in this regard. In these educational institutions established with the aim of raising modern "republic girls", mostly Western methods have been adopted and put into practice. Bursa Necatibey Girls 'Institute has become one of the pioneering educational institutions in its field as one of the first girls' institutes. In this study, the history and mentality of girls' institutes, which set an example for

¹ MA. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, FH Burgenland, European Studies-Management of EU Projects Eisenstadt, Austria, batuhanalisoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6652-0015.

women's education in the early years of the republic, and the development of the Bursa Necatibey Girls 'Institute were discussed. The aim of the study is to understand the role of girls' institutes in the perception of contemporary women that is tried to be formed in the light of Kemalist thought and the qualification of the education applied. During the study, the archive of Necatibey Vocational and Technical Anatolian High School, press sources and qualified research and analysis works on the subject were used.

Keywords: Necatibey Girls 'Institute, Girls 'Institutes, education, Turkish modernization

Giriş

Ev hanımı ve iş kadını terimleri, toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel ve modern yansımalarını temsil eder. Ev hanımları, genellikle kadının geleneksel aile içi rolünü üstlenirler, ev işleri yaparlar ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu rol, toplumsal cinsiyet normlarına uygunluğu vurgularken ekonomik bağımlılığa işaret edebilir. İş kadınları ise, kadınların kariyer yapma isteğini ve finansal bağımsızlığını yansıtır. Bu rol, kadınların ekonomik bağımsızlığına katkıda bulunurken daha özgürlükçü ve bağımsız bir pozisyonu temsil eder. Her iki terim de toplumun cinsiyet eşitliği ve cinsiyet rolleri konusundaki algısını yansıtır. Toplumsal normlar, kültürel değerler ve ekonomik koşullar bu rollerin farklılık göstermesine neden olur. Ev hanımı ve iş kadını terimleri, toplumsal değişim ve normların etkisi altında sürekli olarak evrilen ve toplumun cinsiyet algısını yansıtan önemli kavramlardır. Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi ise, bu iki kavramın şekillenmesinde önemli değişikliklere yol açmıştır.

Türk Devrimi, çağın ihtiyaçlarına uygun olarak kadınların daha önce sahip olamadıkları ayrıcalıkları elde etme gerekliliğini ön plana çıkarıyordu. Ancak o dönemde genel toplum farkındalığı, bu haklara yönelik talebin kökenini halktan almayan bir bakış açısına sahipti. Bu koşul, kadın haklarını düzenlemenin, tanımlamanın ve yönlendirmenin devlet yönetimi tarafından üstlenildiği bir dönemi başlattı ve bu süreç "Devlet Feminizmi" olarak adlandırıldı. Böylece, Yeni Türkiye'nin kuruluş döneminde, monarşinin yerini alan devlet ve toplum anlayışıyla uyumlu "cumhuriyet kadını" imgesi oluşturuldu. Bununla birlikte, bu dönemde geleneksel düşünce hala etkiliydi ve cumhuriyet kadını, "daha iyi annelik yapabilmeleri" kaygısı

nedeni ile ataerkil düşünceden tamamen kopamadı.¹ Ancak eğitim alanında yapılan devrim ve reformlar, modern Türkiye'nin oluşumunda kilit rol oynadı.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber 1923-24 ders yılında, toplam 4804 okulda 62.954 kız öğrenci ve 1217 kadın öğretmen bulunuyordu. Ancak kadın öğretmenlerin yarısından fazlası meslek eğitimi görmemişti. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tüm eğitim kurumlarını Maarif Vekaleti'ne bağlayıp merkezileştirerek her vatandaşa istediği öğretim düzeyinde eğitim görme fırsatı verdi, Türk kızlarına ilköğretim, ortaokul, lise ve yükseköğrenimin kapılarını açtı. Böylece fark gözetmeksizin eğitimde cinsiyet eşitliği sağlandı.² Ardından 1924 Anayasası'nın 87. maddesindeki "Kadın, erkek bütün Türklerin ilköğretimden geçmek mecburiyetinde oldukları" ifadesiyle ilköğretim kız çocuklar için zorunlu hale getirildi. Böylece kız öğrenci sayısında kademeli bir artış gözlemlendi.³

1926 ilk Medeni Kanun'u, kadın eğitiminin cumhuriyet dönemine özgü bir şekilde gelişmesinde önemli bir aşamayıydı. Bu kanunla kadınlara geniş haklar tanındı. Eğitim açısından incelendiğinde ise kadınlara askeri okullar dışında her eğitim kurumuna girebilmelerine imkân sağlandı. Ardından 1927-28 ders yılında, kız ve erkek çocukların aynı okul ve sınıflarda öğrenim görmelerini sağlayan karma eğitim başladı. Söz konusu ders yılında 34 erkek, 12 kız ortaokulunun yanında 23 ortaokul karma eğitim uyguladı. Karma eğitime karşıt görüşlü kesimler tarafından öne sürülen risklerle karşılaşılmasını, uygulamanın kısa zamanda yaygınlaşmasına neden oldu.⁴ Harf Devrimi'nin ardından 11 Kasım 1928 tarihinde kabul edilip yürürlüğe giren "Millet Mektebi Teşkilatı Talimnamesi" ile kitlesel bir eğitim seferberliği başlatıldı. Talimnameye göre 15-45 yaş arası kadın-erkek okula gitmemiş tüm vatandaşlar millet mektebinin bir öğrencisi sayıldı.⁵

Eğitimde çağdaşlaşma ve fırsat eşitliğini içeren tüm bu süreç, kendisinden sonraki eğitim-öğretim faaliyetlerinde gelişimin öncüsü oldu. Çağdaş bir eğitim

¹ Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 20, 2010, 202-203.

² Emel Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993, 96-97.

³ Müjgân Cunbur, "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, 1992, 266.

⁴ İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, 262.

⁵ Mehmet Okur, "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 1, 2005, 214.

sisteminin temeli atıldı ve topyekûn bir eğitim seferberliği başlatıldı. Harf devriminin de etkisiyle tüm vatandaşlara okuma-yazma ve günlük hayatta kullanabilecekleri temel becerileri öğretme düşüncesinden kadınlar ayrı tutulmadı. Bu süreci, mesleki ve teknik eğitim alanında atılacak bazı adımlar izledi. Kız Enstitüleri, bu hususta atılmış en büyük adımlardan biriydi.

Türkiye Cumhuriyeti eğitim kurumları içerisinde Kız Enstitülerini yakından incelemek, kadın eğitiminin gelişimini ve kadına olan toplumsal bakış açısının eğitim temelindeki değişiminin kavranması açısından oldukça önemlidir. Kız Enstitüleri genelinde birtakım araştırmalar yapılmasına rağmen Necatibey Kız Enstitüsü ekseninde oldukça sınırlı içerik üretilmiştir. Bu çalışma esnasında, günümüzdeki adıyla Necatibey Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi arşivinde yapılmış olan incelemelerde orjinal belgelere ulaşılmış ve yararlanılmıştır. Ancak, ulaşılan belgelerin bir kısmının yıpranmış ve tahrip edilmiş olması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu yüzden, çalışma oluşturulurken ek olarak dönemin süreli yayınlarından yararlanılmasına önem verilmiştir. Kız Enstitüleri ekseninde daha önce kullanılmayan kaynaklardan faydalanılması ve daha önceden üzerinde durulmayan “Ev hanımı mı? İş kadını mı?” sorusu ekseninde konuya farklı bir perspektif kazandırılması, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. İncelemeye çalışacağımız “*Ev Hanımı Mı İş Kadını Mı? Türk Modernleşmesinin Bir unsuru Olarak Kız Enstitüleri ve Necatibey Kız Enstitüsü*”, Türk modernleşmesinde kız enstitülerinin yerinin ve kadının toplumdaki konumunun süreç içerisindeki değişiminin eğitim odaklı altyapısının daha iyi idrak edilmesine katkı sunacaktır.

Kız Enstitüleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında, meslek ve halk eğitimi vermek amacıyla birçok farklı eğitim merkezi açıldı. Kız Enstitüleri, ortaöğretimin genel amaçları doğrultusunda öğrencileri iş ve meslek alanlarında işgücü olarak yetiştiren bu eğitim merkezlerinden yalnızca biriydi.⁶

Eğitim sorununun çok yönlü olarak çözülmesi amacıyla cumhuriyetin ilk yıllarında birçok yabancı uzman inceleme yapmak için Türkiye’ye çağırıldı. Her biri farklı alanlardan olan uzmanlar, çeşitli incelemeler yaparak bazı raporlar hazırladılar.

⁶ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2014, 294-296

John Dewey, Albert Malche, Oskar Frey, Alfred Kühne, Beryl Parker, Geheimrat Oldenburg, Omer Buyse gibi uzmanların bu raporları, Türk eğitim sistemi üzerinde oldukça etkili oldu.⁷

Bu uzmanlar arasından özellikle Dewey, Kühne ve Buyse'nin hazırladıkları raporlar, teknik eğitim alanındaki yeni yapılanmada kız öğrencilere yönelik birçok öneriye ver vermesi açısından oldukça önemliydi. Buyse'nin yazdığı "Teknik Öğretim Hakkında Rapor", kadın eğitimi açısından incelenmesi gereken raporların başında gelmekteydi. Buyse, bu raporunda kızlar için içtimai hizmetler okulu, kâtiplik okulu, sanat okulu açılabilceğini söylerken, gece eğitimini de gündeme getirdi. Ankara'da ev idaresi, içtimai bilgiler, meslek ve ev idaresi temelinde eğitim verilmesinin önerildiği İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün kurulması doğrultusundaki proje, Buyse tarafından geliştirildi. Ayrıca Buyse'ye göre, sanat ve ticaret bölümlerini içeren akşam meslek okulları da açılmalıydı. Orta ve yükseköğrenim kapsamında açılması öngörülen gündüz okulları ise çamaşır ve nakış, biçki-dikiş, moda ve çiçek, ticaret ve lisan şubelerinden oluşmalıydı. Yükseköğrenim yaptırılacak gündüz okullarının şubeleri de ticaret ve kâtiplik, kadın sanatları, içtimai hizmetler, hastabakıcılık, öğretmenlik şubeleri biçiminde bölümlenmeliydi.⁸ Kız Enstitülerinin oluşumuna ışık tutması açısından en önemlisi ise, Buyse'nin aile yaşamında gerek duyulan bilgilerin edinilmesine yönelik meslek ve ev işleri kursları açılması önerisiydi. Bu kurslarda öğrenim gören kızlar, bilgi ve donanımlarını yalnız ev hayatında kullanmayacaklar, isterlerse kazanca dönüştürebileceklerdi.⁹

Tüm bu öneriler göz önünde bulundurularak, Osmanlı'nın son dönemlerinde Kız Sanat Mektebi adıyla kurulan okullar, Dewey'in de fikirleriyle daha modern bir ivme kazandırılarak Kız Enstitüleri'ne dönüştürüldü.¹⁰ Kız Enstitüleri, devletin ve Ziya Gökalp'in fikirleri çizgisinde Batı medeniyeti ile milli kimliği (hars ve

⁷ Filiz Meşeci Giorgetti, "Erken Cumhuriyet/Atatürk Dönemi Eğitim (1920-1938), *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Gündüz, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020, 139-141.

⁸ Ayhan Doğan- Mustafa Kılınç, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesine Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1928-1938)", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 29, Eylül 2020, 2375.

⁹ Aynur Soydan, "Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2002, 272-273.

¹⁰ Rıfat Okçabol, "Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz", *75 Yılda Eğitim*, ed. Fatma Gök, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, 178.

medeniyet)¹¹ bir araya getirme ve bu bileşime toplumsal zemin oluşturma girişiminin vücut bulmuş hali olarak görüldü.¹² Bu doğrultuda diğer kurumlara örnek teşkil edecek olan ilk enstitüsü, 1928 yılında Ankara’da “İsmet Paşa Kız Enstitüsü” adıyla kuruldu.¹³ Enstitü binası, eğitim konusunda nitelikli birçok etkinlik ve toplantıya ev sahipliği yaptı. Örneğin, I. Maarif Şûrası, burada gerçekleştirildi.¹⁴

1931 yılındaki hükümet programının 2. maddesinin b fıkrasındaki meslek ve sanat okullarının memleketin ihtiyacına cevap verecek şekilde arttırılmasını ve gerekli kursların açılmasını içeren madde doğrultusunda Kız Enstitüleri’ne bağlı olarak Akşam Kız Sanat Okulları açıldı.¹⁵ Bu okulların temel amacı, enstitü genelindeki amaçlarla büyük ölçüde benzerlik gösterdi. İki oluşum arasındaki temel fark ise katılım gösteren öğrencilerin farklılığıydı. Akşam Kız Sanat Okulları’na genellikle öğrenim çağında olup maddi yetersizlikler nedeniyle öğrenimini tamamlayamayan kişiler ile öğrenim çağını geçmiş veya evlenip aile kurmuş kadınlar kayıt yaptırdı. Bu bağlamda bu okullara alınan öğrenciler Kız Enstitüleri’ne kıyasla daha yetişkin kişilerden oluştu. Okulların teşkilat ve programları ise bu kişilerin gün içinde müsait oldukları zaman aralığına göre ayarlandı.¹⁶

1938’de, kız öğrencilerin sosyal hayata daha çok entegre olup üretim sürecine katılmaları ve aile geçimine katkıda bulunabilmeleri için son sınıf öğrencilerinin sipariş aldıkları “döner sermaye atölyeleri” oluşturuldu. Kız Enstitüleri ve Akşam Kız Sanat Okulları’nda açılmaya başlanan bu atölyeler, ticarethane gibi işletilerek çalışan öğrencilere emekleri karşılığında çeşitli ücretler verildi. Ücretlendirme ise saat başına 10 kuruş olarak belirlendi. Bu ücretler öğrenciler adına milli bir bankaya yatırıldı. Böylece okulu bitirdikten sonra öğrencilerin kendi çalışmalarından elde ettikleri küçük

¹¹ Bkz. Orhan Koçak, “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 374-380.

¹² Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, 143.

¹³ Ercan Çağlayan, “Kemalizm’in “Medeniyet Fabrikası”: Kız Enstitüleri”, *Tarih ve Gelecek*, C. 4, S. 3, Aralık 2018, 11., Enstitünün inşası 1925’te başlamış, 1933’te tamamlanmıştır. Eğitime 1928’de Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak, esas binadan ayrı olarak başlanmıştır. Ayten Sezer Arıç, “Ankara’da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, S. 14, Güz 2011, 6-7.

¹⁴ Edibe Bayram, *Cumhuriyetin Kızları*, Akis Kitap, İstanbul, 2011, 124.

¹⁵ Ercan Türk- Meral Katırcı, *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010, 126.

¹⁶ Gülşah Eser- Abdullah Orak, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitiminde Bir Atılım: Urfa Kız Enstitüsü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, 424.

bir sermaye oluşturuldu.¹⁷ Sipariş atölyesi oluşturulmayan okullarda ise öğrencilere öğretmenleri tarafından serbest siparişler sağlandı. Bazı enstitülerde ise “ilerletme atölyeleri” adıyla farklı bir uygulama ortaya konuldu. Bu uygulamayla enstitülerden mezun olup yükseköğrenim görmeden teknik bilgilerini ve iş yeteneklerini geliştirmek isteyen öğrencilere 3 yıl pratiğe dönük eğitim verilmeye, eğitimin sonunda ise sertifika verilmeye başlandı.¹⁸

Kız Enstitüleri'nin başlıca amacı, kızları ideal bir ev kadını yapmak ve hayatlarını kazanabilecekleri kabiliyette yetiştirmektir. Diğer bir amaç ise, Türk kadınının yaşam tarzıyla beraber dış görünüşünü de modernleştirmektir. Bu amaçlar doğrultusunda Kız Enstitüleri, kadına bakışın geleneksel yanlarını taşıdı ve kadınlara medeni araçlar aracılığıyla iyi bir yaşama yönelik eğitim verdi. Kadınlar, “kadına özgü” olarak aldıkları bu eğitimle “modern ve bilgili ev hanımları” olarak yetiştiler. Dış görünüşün modernleşmesi hususunda, Avrupalı kadından farkı olmayan yeni Türk kadını tiplmesi, toplumun bazı kesimlerinde sık sık eleştiri konusu oldu. Özellikle “ipek çorap” konusu, modern ve lüks düşkünü kadınla özdeşleştirilen bir simge haline geldi. Bu eleştiriler, “mazinin hanımefendilerini” özleyen bir kesim ortaya çıkardı. Aynı husustaki diğer tartışma ve eleştirilere de bakıldığında, ilerleme kaydedilmesine rağmen kadının esas görevinin evi ve çocukları için çalışması düşüncesi çok fazla sarsılmadı.¹⁹

Bu bağlamda, cumhuriyet kızları imajı güzellik, moda, diyet gibi görsel algıların da kadınlara nakledildiği bir kapsamı oluşturdu.²⁰ Beden zindeliği ve çevikliğini muhafaza etmek amacıyla yürürlüğe konulan Beden Terbiyesi Kanunu, kadın bedenini de bu çerçevede belirli standartlar ölçüsünde değerlendirdi. Bu değerlendirme, dönemin basın kaynaklarında şişmanlığın kötülendiği, güzellik

¹⁷ Mezun olduklarında öğrencilere verilen birikmiş kazançları, ABD Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in İsmet Paşa Kız Enstitüsü hakkında hazırladığı raporda ortalama 200 dolar olarak ifade edilmiştir. Nilüfer Cevizliler- Erkan Cevizliler, “Amerika Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara), *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 9, 2004, 185.

¹⁸ Soydan, 277.

¹⁹ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, “İsmet İnönü ve Kadın”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri*, haz. Engin Berber, Konak Belediyesi Yayınları, İzmir, 25 Ekim 2018, 106.; 1937-38 Enstitü Yıllığı'nda yayımlanan ve “Ey Türk kızı, içinden boş ümidi çıkar at. Senin için en büyük gaye olsun analık! Bilgini, enerjini, varlığını eve kat” dizelerini içeren bir şiir, enstitü amaçlarını açık bir şekilde belirtmektedir. Akşit, 167-168.

²⁰ Ayşe Saktanber, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 329.

yarışmalarının teşvik edildiği, Türk kadınının “kafes ve çarşıftan” kurtulup “modern güzellik” kültüründe Batılı kadınlardan eksik bir yanının olmadığı, fikir kadını olduğu kadar süs kadını da olduğu, iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında da kendisini gösterdiği gibi söylemlerle desteklendi. Bu söylemlerin kadınlara iletilmesinde kız enstitüleri aktif bir şekilde rol aldı.²¹ Nitekim, süreli yayınların kadınlara özgü hazırlanan sayfalarında Kız Enstitüleri ve “Hanımlar İyi Giyinmek Suretiyle Vücutlarının Kusurlarını Nasıl Örtebilirler” konulu içerikler beraber yayımlandı.²² Böylece belirli bir kitleye yönelik bilinç yaratmak amaçlandı. Özellikle Necatibey Kız Enstitüsü fotoğraf arşivlerinde yapılan gözlemler sonucunda öğrenci ve öğretmenlerin dönemin tesettür algısı dışındaki modern giyim kuşamı tercih etmesi, güzellik anlayışında çarşıftan kurtulma vurgusunun kız enstitülerinde uygulandığı çıkarımını destekler niteliktedir.

3. Milli Eğitim Şurası’nda, Kız Enstitüleri’nin amacı ve genel müfredat programı hakkında birçok tartışmaya yer verildi. Şuranın Kız Enstitüleri Komisyon Başkanlığı, Trabzon’un ilk kadın Milletvekili Seniha Hızal tarafından yürütüldü.²³ Öğretmen Nezihe Özuygur, şuranın beşinci birleşiminde enstitülere yüklenen sorumluluğu şu şekilde dile getirdi:²⁴

“Kız Enstitülerinin amacı liseye ve dolayısıyla yükseköğrenime öğrenci yetiştirmek değil, genç kızlarımıza ev kadınlığına ait bilgi ve maharetleri kazandırmak, aynı zamanda ortaokullar derecesinde bilgi vermek, gerektiği zaman serbest çalışarak aile bütçesine bu yoldan yardım etmelerine imkân sağlamaktır. ...Bütün bunlara rağmen enstitü mezunları isterlerse liseye gidebilir, ondan sonra da yükseköğrenime devam edebilirler. Kendileri için bu yol da kapanmış değildir.”

Nurettin Boyman, Kız Enstitüsü mezunlarının serbest çalışamadıkları veya çalışma imkânı bulamadıkları üzerine gelen bir şikâyete şu şekilde yanıt verdi:²⁵

²¹ Sevim Odabaş, “Beden ve Toplumsal Değişme: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Bedenine Yönelik Söylem ve Pratikler”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, S. 4, Bahar 2005, 84-88.

²² *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1930, 6.

²³ Sadık Sarısamam, “Trabzon’un İlk Kadın Milletvekili Seniha Hızal’ın TBMM’deki Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67, Güz 2020, 409.

²⁴ *Üçüncü Millî Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, 276.

²⁵ *Üçüncü Millî Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946)*, 31.

“...Kız Enstitüsü mezunlarının hepsinin atölye açmalarını istemek hatalı olur. Çünkü bu okulların ilk ve en yakın amacı, kızlarımızı bilgili, becerikli, marifetli ve ileri seviyede bir aile telâkkisinin istediği niteliklerde birer anne ve ev kadını olarak yetiştirmektir. Bununla beraber onları kadın sanatlarından biri ile icabında hayatlarını kazanabilecek şekilde hazırlamak da bu okulların bir diğer gayesidir ki bunun da genişliği ve önemi her okula ve her okulun bulunduğu çevrenin sosyal ve ekonomik durumuna göre başka başkadır. Arz ettiğim bu gerekçelere göre, her kız enstitüsü mezununun behemehâl atölye açmasını istemek, herhalde doğru olmaz.”

Şura esnasında kri'nin amaçlarına ulaşabilmesi için derslerin işlenmesi sırasında uyulması gereken temel ilkeler ise şu şekilde belirlendi:²⁶

1. İş ilkesi
2. Yaratıcılık, başlı başına ve yardımlaşarak iş görme ilkeleri
3. Yakın yurt ilkesi
4. Sağlık ilkesi
5. Tutumluluk ilkesi

Modernite anlayışı çerçevesinde gelişen Kız Enstitüleri'nde Batılı metotlar benimsendi. Nitekim verilen eğitimlerde yurtdışından getirilen bazı uzmanlardan yararlanıldı, ayrıca yurtdışına birtakım öğrenci ve öğretmenler gönderildi.²⁷ Öyle ki, ülkenin ekonomik açıdan muhtaç olduğu küçük sanayinin düzenlenmesi ve ıslah edilmesi amacıyla 1928'de 12 kız öğrenci bilgi ve görgülerini arttırmak için Avrupa'ya yollandı. Süreç içerisinde enstitülere gösterilen ilginin artmasıyla, yurtdışına yollanan öğrenci ve öğretmenlerin²⁸ sayısı da doğru orantılı olarak yükseldi.²⁹ Ayrıca, enstitü atölyelerinde üretilecek eserlerin bazı malzemeleri yurtdışından ithal edildi. İthal edilen ürünlerin büyük çoğunluğu, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde kullanılmak üzere Paris'ten getirildi.³⁰

²⁶ Üçüncü Millî Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946), 309-311.

²⁷ Ali Rıza Erdem, “Atatürk'ün Kadına ve Kadın Eğitimine Verdiği Önem”, *Belgi*, S. 9, 2015, 1274.

²⁸ Örneğin: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-18-1-2 / 47-52-4 (15.07.1934).

²⁹ Ayten Sezer Arıg, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2014, 200.

³⁰ *BCA*, 30-18-1-2 / 9-15-14 (23.03.1930); *BCA*, 30-18-1-2 / 34-12-5 (27.02.1933); *BCA*, 30-18-1-2 / 40-76-18 (05.11.1933); *BCA*, 30-18-1-2 / 63-23-13 (26.03.1936); *BCA*, 30-18-1-2 / 64-31-15

Batılı usullerin benimsenmesiyle beraber Kız Enstitüleri genelinde “taylorizm” düşüncesi ortaya çıktı. Ünlü enstitü öğretmenlerinden Süheyla Arel’in çıkardığı *Taylorisme* adlı kitapta, “az zamanda çok iş çıkarma” ve Arel’in tanımıyla “*evini maddeten ve dolayısıyla manen mes’ud edebilmesi için bilinmesi lazım gelen fenni bilgiler*”, Kız Enstitüleri genelindeki ana odak noktalarından biri oldu. Enstitü dergilerinde yayınlanan makalelerle ev taylorizminin propagandası yapıldı. Bu propaganda aracılığıyla Türkiye’ye nüfuz etmiş “rasyonalite”, “verimlilik”, ve “düzen” söylemleri hakkında belli sektörlere yönelik canlı diyalogların yer alabileceği verimli alanlar yaratıldı.³¹ Dergiler ise bu sürece aracı olup Taylorizmi ev kadınının hayatına uyguladı. Böylece Amerikan orta sınıf kadınları için 20. yy başında ortaya çıkan “ev işinin rasyonelleşmesi” tartışmaları, Türkiye’de Kız Enstitüleri aracılığıyla savaş sonrası dönemde yoğunlaştı.³² Öyle ki bu durum, batı medeniyetinin yayıcıları oldukları gerekçesiyle enstitü öğrencilerine “misyoner” yakıştırması yapılmasına neden oldu.³³ Feridun Es’in 1957’de *Hayat* dergisinde yayımlanan bir yazısında, ünlü Kız Enstitüsü öğretmenlerinden Sıdıka Avar’ın doğuya bizzat Atatürk tarafından “bir Türk misyoneri” olarak gönderildiğini öne sürmesi³⁴ buna örnektir.

Enstitüler genelinde Batılı usullerin benimsenmesini, yalnızca verilen eğitim ve aşılarmaya çalışan ideolojik temel açısından düşünmemek gerekmektedir. Nitekim Batılılaşma, yalnızca eğitimde değil, enstitülerin fiziki yapılanmasında da kendisini hissettirdi. Mimari açıdan değerlendirildiğinde, kentlerin modernist planlama ilkelerine göre yeniden inşası, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin bütün toplumu kavrayan yeniden yapılanma sürecinde, bu yapılanmanın kentsel ayağını oluşturdu. Buna bağlı olarak Kız Enstitüleri, Cumhuriyet kentlerinin modernize edilmiş imar planlarında, kent merkezini istasyona bağlayan İstasyon Caddeleri başta olmak üzere kentin yeni gelişme alanlarında yer aldılar. Nitekim İstasyon Caddeleri, seküler ve

(21.04.1936); *BCA*, 30-18-1-2 / 67-63-8 (23.07.1936); *BCA*, 30-18-1-2 / 71-7-20 (27.01.1937); *BCA*, 30-18-1-2 / 77-64-1 (08.07.1937); *BCA*, 30-18-1-2 / 82-16-2 (08.03.1938); *BCA*, 30-18-1-2 / 84-82-16 (14.09.1938); *BCA*, 30-18-1-2 / 85-109-15 (30.12.1938); *BCA*, 30-18-1-2 / 88-84-15 (04.09.1939).

³¹ Yael Navaro-Yaşın, “Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, S. 84, Bahar 2000, 54-58-59; Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşmenin Projesi ve Kadınlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, 87-88.

³² Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, 68.

³³ Akşit, 196.

³⁴ Çağlayan, 18.

modern ulusal kimliğin tüm yönleriyle ortaya konulduğu, temsili önemdeki mekânlardı. Bazı kentlerde ise, kentin merkezî önemdeki meydanlarına bağlanan ve kamusal nitelikli binalarla donatılan önemli caddeler üzerine konumlandırıldılar. Bu konumlandırmaların temel amacı, Osmanlı dönemindeki kadını merkezden uzağa itme ve görünürlüğünü sınırlandırma düşüncesine karşın Kemalist ideoloji bağlamında Batılı ve modern düşünce yapısında bir kadın imgesi yaratmaktı. Öyle ki, Ankara ve İzmir’de inşa edilen iki enstitü binası Batılı mimarlar Ernst Arnold Egli ve Bruno Taut tarafından tasarlandılar.³⁵

Enstitüler genelindeki ideolojik amaç, öğrencilerin “cumhuriyet kızları” olarak mezun olmalarının yanında Atatürk ilke ve inkılaplarına da sadık bir kitle yetiştirme niteliği taşıyordu. Daha sonrasında Olgunlaşma Enstitüsü ve teknik liseler olarak bölünen Kız Enstitüleri, süreç içerisinde birtakım değişimlere uğradı. Özellikle Olgunlaşma Enstitüleri, Kız Enstitüleri’nden mezun olan öğrencilere bir nevi “tatbikat okulu” minvalinde kuruldu. Böylece “gelenek modernize etme” misyonu, Kız Enstitüleri’nden devralındı.³⁶ İstanbul Beyoğlu’nda bulunan Olgunlaşma Enstitüsü’nün kurucu müdiresi Refia Övüç, bu kurumların önemini şu şekilde belirtti:³⁷

“...Bu enstitünün faaliyeti iki bakımdan çok faydalıdır. Bir taraftan genç kızlarımız mezun oldukları okullardan öğrendiklerini, buradaki tatbikatla ilerletmektedirler. Diğer taraftan, mesela evlenecek bir genç kız, enstitü atölyelerinden bütün cihazlarını temin edebilir. Hem de piyasa fiyatlarından daha ucuz olarak. Teknik öğretime bağlı olan olgunlaşma enstitüsü, yalnız kendi talebelerinin değil, bütün kız enstitülerinin eserlerini de salonunda teşhir etmektedir.”

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında enstitü programlarında büyük bir değişim yaşanmadı. Ancak çok partili hayata geçilmesiyle ideolojik amacından büyük ölçüde

³⁵ Sıdka Çetin, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kız Enstitüleri’nin Türkiye’deki Modernleşme Sürecine Etkileri”, *Yapı Dergisi*, S. 395, Ekim 2014, 96-99; Leyla Alpagut, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi için Ankara’da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi”, *Mimarlık Dergisi*, S. 351, Ocak-Şubat 2010, 73-78. Ayrıca bkz. Ekrem Akurgal, *Türkiye’nin Kültür Sorunları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, 100.

³⁶ Selcan Gürçayır Teke, “Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği”, *Milli Folklor*, C. 29, S. 116, 2017, 64.

³⁷ *Yeni Sabah*, 16 Nisan 1949, 5., Daha detaylı bilgi için bkz. Semra Kır Şimşek, *Türk İğnesinin Mucizesi: Olgunlaşma Enstitüleri*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 2019.

arındırılan Kız Enstitülerinde, temel eğitimin yanında zanaat edindirme amacı daha çok ciddiyet kazandı.³⁸ Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1950'de teknik öğretim okulları ve liselere gönderdiği bir genelgede, Kız Enstitüsü ortaokul öğrencilerinin liseye girmeye hak kazandıkları ve bu hususta başvuran öğrencilerin sınava tabi tutulmayacağı bildirildi.³⁹ İlerleyen süreçte, mesleki eğitim görmüş kız öğrencilerin geçebileceği tek yükseköğretim kurumunun Kız Teknik Öğretmen Okulu'nun olması, 1955'te Türkiye'ye gelen Amerikan ev ekonomisi uzmanı Elizabeth S. Gorvine'nin izlenimlerine göre birtakım sorunlara yol açmaktaydı. Gorvine'ye göre Kız Teknik Öğretmen Okullarında bulunan altı uzmanlık sahası, kız enstitülerinde de bulunmaktaydı. Bu durum ise öğretilen konuların lüzumsuz bir şekilde tekrarlanmasına neden olmaktaydı. Gorvine, ortaya çıkan bu soruna karşı uzmanlık alanlarının yeniden yapılandırılmasını önerdi.⁴⁰ Ayrıca kız enstitülerine kaydolup daha sonradan bırakan öğrenci sayılarının fazla olmasının sebeplerinden biri, yılda iki kez bakanlık tarafından öğrencileri değerlendirme amacıyla yapılan sınavlar olarak belirtildi. Bu durum ise yazma yeteneği uygulama yeteneğinden az olan öğrencilerin feda edilmesi olarak yorumlandı ve sınav sisteminin gözden geçirilmesi gerekliliği üzerinde duruldu.⁴¹

Köy Enstitüleri'nin açılmasıyla beraber kız öğrencilerin bakış açısında kısmi bir farklılık gözlemlendi. Birtakım Köy Enstitüsü öğrencileri, Kız Enstitüleri'ni tek taraflı bir eğitim verildiği ve verilen eğitimin yeterli olmadığı yönünde yorumlandılar. Bu yorumlamaya göre Kız Enstitüleri'nde yalnız çocuk bakımı, nakış, dikiş ve yemek eğitimleri yoğunluk kazanıyordu. Köy Enstitüleri'nde ise yalnız bıçki-dikiş değil, her türlü şey yapılıyordu. Kız öğrencilere göre, Kız Enstitüleri'nde verilen "kadınlık" eğitimi yeterli bulunmayarak eğitimin insanı her yönüyle geliştirmesi gerektiği üzerinde duruldu. Hâkim olan görüş, Köy Enstitüleri'nde yetişen insanın "bir bütün olarak" yetiştiği yönündeydi. İki enstitüsü arasından seçim yapmaları istendiğinde ise

³⁸ Akşit, 165-166.

³⁹ *Milliyet*, 4 Kasım 1950, 3.

⁴⁰ Yüksel Marım- Rıza Sam, "1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası", *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 30, 2018, 27. Ayrıca bkz. *Altıncı Maarif Şûrası (18-23 Mart 1957)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, 301.

⁴¹ Bkz. Volkan Soran, *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, 117-121.

“daha iyi bir eğitim anlayışına sahip olduğu” nedeniyle tercihler Köy Enstitüleri’ne yönelik yapıldı.⁴² Ancak bu yönelim, Kız Enstitüleri’ndeki eğitimi aksatmadı.

Bu süreçte enstitüler tarafından yayımlanan dergiler, İsmet İnönü’nün siyasetiyle özdeşlik kurdu. Bu dergilerde enstitülerin İnönü’nün “bayrakları” olduğu savunuldu. Nitekim İnönü, hem Kız Enstitülerinin hem de Köy Enstitülerinin babası olarak görülüyordu.⁴³ Ulusal dergilerde de durum bu şekildeydi. İsmet İnönü’nün demeçlerine yer verilerek bu demeçler Kız Enstitüleri ile ilişkilendiriliyordu. Örneğin, *Servet-i Fünun (Resimli Uyanış)* dergisinin 23 Haziran 1932 tarihli sayısında İnönü’nün “İçtimai eksikleri düzeltmenin en kısa ve en feyizli yolu kızlarımızı iyi yetiştirmektir.” demeci, İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nün bir misyonu olarak değerlendirilmişti.⁴⁴

İşlenen dersler açısından incelendiğinde, ilköğretim mezunlarının katılımıyla eğitimin 5 sene olduğu okullarda, birinci sınıfta diğer ortaöğretim kurumlarıyla aynı genel kültür dersleri gösteriliyordu. 1935-36 öğretim yılında, ortaokul mezunlarının da enstitüye alınması kararlaştırılarak öğrenim süresi 2 sene olan özel bölüm açıldı. Böylece ilk üç sınıf “Kız Sanat Orta Okulu”, ikinci devre ise “Kız Enstitüsü” olarak anıldı. Öğrenciler, 1933-34 öğretim yılından itibaren yeteneklerine bağlı olarak farklı şubelere yönlendirildi ve uzmanlaşmaları beklendi. “Kadın sanatları şubesi” ve “ev idaresi şubesi” olmak üzere ikiye ayrılan sınıflarda gösterilen dersler şu şekildeydi:

1. Kadın sanatları şubesi: Moda ve nakış, biçki dikiş, kadın işleri, beyaz işleri
2. Ev idaresi şubesi: Çamaşır ve tamir, temizleme, ütü, moda, yemek yapmak, kola, hasta ve yaralılara ihtimam tarzı, çocuk bakımı

İlerleyen yıllarda ise çeşitli düzenlemeler getirildi ve üçüncü sınıftan itibaren “biçki-dikiş” ve “moda” şubelerinde eğitimler verildi. Biçki-dikiş şubelerinde, çocuk elbiselerinden mantolara kadar tüm kadın elbiseleri üzerinde; moda şubelerinde kadın ve çocuk şapkaları ve fantezi çiçekler üzerinde ihtisaslar yapıldı. Öğrenciler, kolaydan zora giden diğer atölye ve meslek derslerini de alarak seçtiği şubede uzmanlaştılar.⁴⁵

⁴² Semiha Tuna, “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, *Fe Dergi*, C. 1, S. 1, 2009, 26-27.

⁴³ Akşit, 164.

⁴⁴ *Servet-i Fünun (Resimli Uyanış)*, 23 Haziran 1932, 52-53.

⁴⁵ Mine Demir, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2017, 185-186.

Tasarlanan giysilerde, sık sık kullanılan “milli kıyafet” ve “milli zevk” kavramlarına bağlı olarak yerel Türk kıyafetleri, Osmanlı elbise ve kumaşlarındaki motif ve işlemler modernize edildi.⁴⁶ 1960’lı yılların başında ise enstitüler genelindeki ihtisas şubeleri biçki-dikiş, ev idaresi-yemek pişirme, moda-çiçek, çamaşır-nakış, resim, çocuk bakımı ve eğitimi olmak üzere altıya ayrıldı.⁴⁷

Tüm Kız Enstitüsü faaliyetleri genelinde, yerli malı kullanımına teşvik edilmesi amacıyla düzenlenen sergi ve defileler oldukça önemliydi. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde modanın belirleyicisi konumundaki bu enstitüler, ürettikleri giysileri açtıkları sergi ve defilelerle tanıttılar. Bu bağlamda enstitülerin yılsonu sergi ve defileleri geleneksel bir hal aldı. Bu sergi ve defileler, Avrupa ülkelerinden de takip edildi. Yapılan defileler, kültürel altyapısının yanında toplumda farkındalık yaratma amacı da taşıyordu. Osmanlı dönemiyle Türkiye dönemi arasındaki farkındalığın vurgulandığı defileler, görsel olarak modernleşmenin bir kanıtı niteliğindeydi.⁴⁸

Yerli malı haftalarında düzenlenen yarışmalarda, Sümerbank ürünleriyle yapılan ucuz ama sağlam ve dayanıklı ürünler sergilendi. Bu tür sergiler, ülkenin maddi ve manevi varlığı hakkında fikir verirken, aynı zamanda ülkenin iç ve dış pazardaki statüsünün de tespit edilmesine imkân sağladı.⁴⁹ Dönemin basın organlarında, bu sergiler oldukça detaylı bir şekilde ele alındı. Örneğin, Kız Enstitüsü mezunlarını “hayata atılan terziler” olarak nitelendiren gazeteci Server Rifat, enstitüye yaptığı bir ziyaret sonucunda izlenimlerini “*İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde ihtisasını yapmış olan hanım kızlarımızdan hayata atılan pek çok terzilerimiz vardır. Bundan iki seneden beri Ankara terzilik âleminde derhal parlamışlar, iş hususunda fevkaladelikler göstermişler ve dikiş piyasasının hayli inmesinde de amil olmuşlardır.*” şeklinde aktardı. Bu aktarımdan da anlaşılacağı üzere, toplum genelinde enstitü mezunlarından yalnızca ev içi üretimine değil, aynı zamanda iş hayatına atılarak ülkeye fayda sağlamaları da bekleniyordu. Genel itibarıyla bu faydanın hem toplumsal

⁴⁶ Ayça Büyükcınar - Gülname Turan, “Kız Teknik Okulları Üretimleri ile Cumhuriyet Modernleşmesi İlişkisi (1945-1975), *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, 3-7 Mayıs 2017, 80.

⁴⁷ Arıç, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, 203.

⁴⁸ *Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 149, Temmuz 1965, 24; Bkz. Ek-1.

⁴⁹ Mine Demir, “Erken Cumhuriyet Döneminde Meslekî ve Teknik Okulların Sergi Düzenleme Geleneği: 1938 Yılı Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi Örneği”, *Tarih ve Günce*, S. 7, 2020, 178.

hem de ekonomik boyutu üzerinde duruluyordu.⁵⁰ Yahya Kemal Kaya, bu hususta enstitü mezunlarının yalnızca ideal ev kadını olarak düşünüldüğünü ve evlenmeye karar verenler tarafından tercih edildiğini öne sürerek mezun öğrencilerden bazılarının banka veya diğer bürolarda çalıştığını, bir kısmının ise öğretmenlik için öğretmen okullarına gittiklerini belirtmiştir.⁵¹

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, doğu ve batıda açılan Kız Enstitüleri arasında derin farklar gözlenmiştir. Bu farklar, gündüz ve akşam okullarına devam eden öğrencilerin sınıf farklarıyla daha da derinleşmiştir. Akşit, batıda İzmir, doğuda Elazığ Kız Enstitüleri'ni değerlendirerek, iki enstitünün aynı ders programını paylaşıyor görünmelerine rağmen temsil ettikleri değerler açısından farklılık gösterdikleri çıkarımını yapmıştır. Bu farklılık, Elazığ'ın baskıcı, İzmir'in ise Taylorizm bağlamında Amerikan ideolojisine endekli kurumlar olduğu yönünde yorumlanmıştır. Ayrıca Akşit, Elazığ Kız Enstitüsü'ndeki şehrli memur kızları ile Kürt köylü kızlarının aynı ortak alanı paylaşmalarına rağmen birbirlerinden ayrı durmaları ve ortak dersler haricinde aldıkları derslerin ağırlıklı olarak farklılık göstermesi analiziyle, enstitüler genelinde sınıfsal farklılığın var olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, moda, yemek pişirme ve ev ekonomisi gibi ortak derslerin yanında şehrli kızlar matematik, fizik gibi dersler alırken köylü kızlar kendilerine iş alanı oluşturabilecek şapka ve çiçek yapımı derslerine katılım göstermişlerdir.⁵² Öte yandan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, nispeten az gelişmiş çevresine geri dönen fertlerin, kabiliyetleri ne kadar üstün olursa olsun çevreyi geliştirici davranışların yaygınlaştırılması hususunda tek başına kalmaması gerektiğini Elazığ Kız ve Sanat Enstitülerindeki köylü kızları örnek göstererek şu şekilde yorumlamıştır:⁵³

“Köylerine dönen kızlar, yeni bir hayat tarzı yaratabiliyor, etrafına biraz tesir ediyorlar ise de bu tesirlerin devam edebilmesi, an'ane kurması için mektep ile köy arasındaki rabitanın, muhit devamlılığının muhafazası,

⁵⁰ F. Dilek Himam - Elif Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, S. 20, Güz 2014, 243.

⁵¹ Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Pegem Akademi, Ankara, 2015, 177.

⁵² Akşit, 147-149. Elif Ekin Akşit'in Kız Enstitüleri hakkındaki çıkarımları için kendisiyle kitap ekseninde gerçekleştirilen röportaj için bkz. Gözde Akgüngör, “Kız Enstitüleri: Hayal Gücü, Batı Medeniyeti, “Yeni Hayat” Madu.”, *Pazartesi*, S. 105, Eylül 2005, 18-19.

⁵³ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, 147.

kuvvetlendirilmesi lazımdır. Aksi takdirde (...) mektepten dönen Dersimlilerde intibak kuvveti zayıflar, muhit bütünlüğü elde edilemediği için nihayet eski yeniye galabe çalar. Görülüyor ki, yaygınlaştırılmak ve aşılacak istenen yeni terbiye tarzının gerçekleşmesi için o tarzın istediği muhiti bir müddet çok canlı bulundurmak lazımdır. Elazığ Kız Sanat Mektebi'nden çıkan Dersimli kızlardan birkaçının beraber bulunduğu kasaba ve köylerde daha etkili olmaları kendilerini yalnız hissetmemekten, birbirlerini takviye etmekten dolaydır.

Kız Enstitüleri, kısa sürede gelişim göstererek 1960'ların başına gelindiğinde 103 şube ve 22.638 öğrenciye ulaştı.⁵⁴ İki yıl süren öğretim süresi ise 1963'te bir yıl uzatılarak üç yıla çıkarıldı. 1958-59 öğretim yılından 1963-64 öğretim yılına kadar Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından Kız Enstitüleri mezunlarına yönelik yapılan takip araştırmasında, ortalama olarak mezunların %24'ünün öğrenimlerine devam ettiği, %30'unun iş hayatına atıldığı, %41'inin ev işleri ile meşgul oldukları, geri kalan %5'inin ise durumu bilinmeyenler olduğu sonucu ortaya çıktı.⁵⁵ Bu oranları etkileyen bir sebep, mezun olduktan sonra evlenen kadınların bir kısmının eşleri tarafından çalışmalarına izin verilmemesi olarak değerlendirildi.⁵⁶

1955-1968 yılları arasında liseye yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı 10.680'den 75.995'e yükseldi. Bu artışla doğru orantılı olarak liseye kayıt yaptıran öğrencilerin ortaöğretime kayıt yaptıran tüm öğrencilere oranı %43'ten %62'ye çıktı. Ancak sanat ve kız enstitüleri için bu süreç farklı bir şekilde gelişti. Aynı yıllar, sanat enstitülerine kayıt yaptıran öğrenci sayıları 4.597'den 15.806'ya yükselse de toplam öğrenci içindeki oranı %18'den %13'e düştü. Kız Enstitülerinde de benzer bir durum gözlemlendi. Kız Enstitülerine kayıt yaptıran öğrenci sayısı 1.743'ten 2.352'ye yükselmesine rağmen toplam öğrenci sayısındaki oran %7'den %3'e geriledi. Bu durum, imam-hatip

⁵⁴ Arıç, "Türkiye'de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe", 203., Nitekim 1940'ta 32 ayrı şehirde 35 Kız Enstitüsü, 59 kasabada 65 Akşam Kız Sanat Okulu bulunmaktaydı. 1940-41 öğretim yılında ise bu okullardaki öğrenci sayısı 16.500'dü. Bozdoğan-Kasaba, 88.

⁵⁵ Amiran Kurtkan, *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972, 261.

⁵⁶ Bkz. Dilek Cindoğlu- Şule Toktaş, "Empowerment and Resistance Strategies of Working Women in Turkey: The Case of 1960-70 Graduates of the Girls' Institutes", *European Journal of Women's Studies*, C. 9, S. 1, 2002, 41.

okullarını destekleyici bir kesim tarafından sanat ve kız enstitülerinin, kalkınmayı desteklemediği yönünde yorumlandı.⁵⁷

Ayrıca, 1970-71 öğretim yılındaki Akşam Kız Sanat Okulları ve Kız Enstitülerindeki öğrenci sayısı cumhuriyetin ilk yıllarındaki (1923-1924) 592 öğrenciye kıyasla 57.34 kat artarak 22.030'ü orta, 11.917'si enstitü kısmında olmak üzere toplam 33.947'ye ulaştı.⁵⁸ Aynı yıl, MEB'in Kız Enstitüleriyle ortak yürüttüğü bir çalışmayla Türk kadınının standart beden ölçülerinin belirlenmesine başlandı.⁵⁹ 1974-1975 öğretim yılına kadar Kız Enstitüsü adıyla anılan okullar, 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 9. Milli Eğitim Şurası kararları neticesinde "Kız Meslek Lisesi" adıyla varlığını sürdürdü.⁶⁰ Böylece temel eğitim verme amacı saklı kalırken, ideolojik yükte ciddi bir hafifleme oldu ve yeni isminden de anlaşılacağı üzere zanaat/meslek edindirme amacı daha çok ciddiyet kazandı.⁶¹ Bu amaç, 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda şu şekilde belirtildi:⁶²

"Kız Sanat Enstitüleri ve genellikle Kız Teknik Öğretim, kadın iş gücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere yetiştirmek için programlarını geliştirmektedir. Bu gelişme devam edecektir. 1868-1972 döneminde bu okullar çevrelerinde yaygın eğitim ve sosyal faaliyetler yürüten merkezler durumuna getirileceklerdir. Öğrencilerin okul süresinde üretime katılabilmeleri için döner sermaye gücü artırılacaktır. Kız Enstitülerine yaz ve bitirme stajları konacak, öğrencilerin gruplar halinde çevrede eğitim faaliyetleri göstermeleri programlanacaktır. Eğitimin bir uygulaması olarak kız enstitülerinde anneleri çalışan ana eğitiminden yoksun çocuklar için bakım imkânı sağlanacaktır."

⁵⁷ Nahit Dinçer, "Orta Öğretim Reformu ve İmam-Hatip Okulları", *Diyanet Dergisi*, C. 10, S. 104-105, Şubat-Mart 1971, 53-54.

⁵⁸ Bernard Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II (1919-1970)*, çev. Ercan Eyüboğlu, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, 140-141.

⁵⁹ Bernard Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III (1919-1970)*, çev. Ercan Eyüboğlu, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, 142.

⁶⁰ Turgut İleri, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65, Güz 2019, 210.

⁶¹ Akşit, 166.

⁶² Kurtkan, 262.

Kurtkan, bu ifadenin kapsadığı ana fikirleri, planın öngördüğü eğitim politikaları kapsamında dört noktada değerlendirmiştir:⁶³

1. Kız Sanat Enstitülerinden ve Kız Teknik Okullarından mezun olan öğrencilerin ihtisaslaşmış bilgilerle teçhiz edilmiş iş gücü unsuru olarak piyasa faaliyetlerine dâhil edilmeleri lazımdır. Binaenaleyh bahis konusu okulların programlarının bu maksada hizmet edecek mahiyette olması gerekmektedir.
2. Okullar çevrelerindeki halkın hayat üslubunu değiştirme hususunda (ev ekonomisi, beslenme, çocuk bakımı ve giyim tatbikatı bakımından) tesirli olabilmek için yaygın eğitim ve sosyal faaliyet merkezleri olarak fonksiyon ifa edeceklerdir.
3. Yukarıdaki gayenin daha iyi gerçekleştirilebilmesi ve iş yerinde tatbikat imkânlarının öğrencilere sağlanabilmesi gayesiyle döner sermaye ile iktisadi gücü artırılacak olan okullarda piyasa için faaliyet gösteren atölyeler kurulacak ve öğrencilerin okul hayatı süresince iş yeri şartlarına alışmaları ve istihsale katılabilmeleri sağlanacaktır.
4. Anneleri çalışan çocuklar için Enstitülerde bakım imkânı sağlamak suretiyle bütün çalışabilir durumdaki kadın iş gücünün piyasa faaliyetlerine iştirak ettirilmesinde bu okullar teşvik edici bir rol oynayacaklardır.

Bursa Necatibey Kız Enstitüsü

Bursa'nın Hocaalızade Mahallesi'nde bulunan Necatibey Kız Enstitüsü binası, eğitim kurumu olarak ilk icraatına Fransa'dan gelen Katolik bir rahibin açtığı "R.R. Peres Augustins de l'Assomption" adlı okul ile başladı. 1886'da Muradiye semtine yakın büyük bir konakta hizmet veren okul, eski Avusturya Konsolosu Mösyö Falkeisen'e ait Hocaalızade Mahallesi'ndeki konumuna 1898'de taşındı. Okulun ruhsat tarihi kayıtlarda 20 Mart 1890 olarak geçmektedir. Bu okul, ikisi başlangıç ikisi yüksek olmak üzere dört sınıftan oluşuyordu. Okulda ikisi rahip üçü seminarist olmak üzere beş kişi öğretmenlik yapıyordu. Büyük çoğunluğu Rum ve Ermeni Osmanlı tebaası ile Bursa'da yaşayan Avrupalılardan oluşan okulda eğitim Fransızca veriliyor, Fransızca gramer, Fransızca yazı, geometri, aritmetik, coğrafya, dinler tarihi, modern

⁶³ Kurtkan, 262.

tarih ve seçmeli olarak Türkçe, Ermenice dersleri okutuluyordu.⁶⁴ 1906 itibariyle ise okulda 131 erkek ve 204 kız öğrenci öğrenim görüyordu.⁶⁵ Okul masrafları öğrenciler ve misyon tarafından ortak karşılanıyordu. Mezun olan öğrenciler, aldıkları nitelikli eğitim sayesinde Duyun-u Umumiye İdaresi'nde kolaylıkla iş bulabiliyorlardı.⁶⁶ Okulun karşısında, Fransa'dan gelen Katolik "Filles de la Charite" mezhebine bağlı rahipler tarafından inşa edilen ve 11 Ağustos 1880 tarihinde yapımı tamamlanan Fransız Kilisesi vardı.⁶⁷ Bu okul, daha sonra kapatılıp binası Jandarma Efradı Cedide Mektebi'ne kiralandı. Birinci Dünya Savaşı sonrası ise Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey öncülüğünde "Ameli Kız Hayat Mektebi" olarak eğitimine devam etti. Türkiye'ye gelen yabancı uzmanların da önerileriyle Bursa'da bir kız enstitüsü açılması fikri, halk ve idareciler tarafından desteklendi böylece bina eski sahipleri Fransızlardan 14.000 lira karşılığında satın alındı. Böylece okul, 2 Mart 1929 tarihinde Bursa Kız Enstitüsü adıyla ve 26 öğrenciyle eğitime başladı. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in aynı yıl vefat etmesiyle beraber, kendisine ithafen okula Necatibey Kız Enstitüsü adı verildi. Okulun ilk müdürü İsmail Hakkı Bey'di ve 1929'da kısa bir süre müdürlük yaptı. Enstitünün açılmasından bir ay kadar sonra hastalanan İsmail Hakkı Bey'in yerine vekil olarak "Türkçe" ve "Vatani Malûmat" öğretmeni Fazıl Bey atandı. Bu süreçte eğitime devam edildi ve ilk sınıfı geçen öğrencilerle ikinci sınıf oluşturuldu. Aynı zamanda birinci sınıfa kayıt yaptıran yeni öğrencilerle de okul mevcudu artış gösterdi. 1930 itibariyle müdürlüğe son erkek müdür olarak Tevfik Bey tayin edildi. Daha sonra aynı yıl içerisinde Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde biçki dikiş öğretmeni olan Melek Hanım, okul müdüreliliğine getirildi.⁶⁸

Melek Hanım'ın müdüreliliğiyle beraber enstitü genelindeki eğitim daha sistemli bir hal aldı. Nitekim 1930-31 öğretim yılında 46 öğrenci sınıfı geçti. Tatilde 5

⁶⁴ İsmail Yaşayanlar, "Bir Anadolu Şehrinde Frenk Kolonizasyonu: Bursa'da Fransız Varlığı (1834-1926)", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, C. 43, Aralık 2015, 186.

⁶⁵ Çağlar Ekşi, *Hudavendigâr Vilayeti Salnamelerine Göre Bursa'da Eğitim-Öğretim*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017, 75-76.

⁶⁶ Turgay Akkuş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, 136.

⁶⁷ Bursa Protestan Kilisesi, bursakilisesi.com/hakkinda/ibadet-yerimiz/ (11.11.2020).

⁶⁸ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları: Necatibey Meslek Lisesi (Bursa Necatibey Kız Enstitüsü)*, ed. Sibel Gök, Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2012, 16-17.

öğrencinin eğitimleri sürecinde oluşturduğu eserlerle 15 gün süren bir sergi açıldı. Bu sergi, enstitüye rağbeti arttırdı ve kayıt yaptıran öğrencilerde artışa neden oldu.⁶⁹

Enstitüye kayıt yaptırmak için aranan şartlar ve istenilen belgeler şu şekildeydi:⁷⁰

1. İlkokul mezunu olmak,
2. 12-17 yaş aralığında olmak,
3. Sıhhat, aşı ve göz raporları
4. Dört adet vesikalık fotoğraf
5. Kimlik ve ilkokul diploması

Söz konusu dönem, frengi, trahom, verem, kızıl, çiçek gibi bulaşıcı hastalıkların yoğun yaşandığı bir dönem olması sebebiyle, öğrencilerin sağlık durumuna oldukça dikkat edildi. Bu nedenle okulda tahsilli bir sağlık görevlisi çalıştırıldı.

Enstitünün ilk binası ahşap olduğu için kış aylarında birtakım ısınma sorunları yaşanıyordu. Kışlık ısınma ihtiyacını karşılayacak olan kuru meşe ve gürgen odunları, gazetelere verilen ilanlar aracılığıyla uygulanan açık arttırma-eksiltme yöntemi ile ihale edildi.⁷¹

Necatibey Kız Enstitüsü, Nisan 1931 itibariyle 14 öğretmen ve 87 öğrenci olmak üzere üç sınıfla eğitim verdi. Öğrenciler, tek kişilik masa ve sandalyelerde modern bir yapıda öğrenim gördüler. Aynı yıl Cumhuriyet karşıtı bir kesim tarafından öldürülen şehit Mustafa Fehmi Kubilay'ın resimleri duvarlara asılarak öğrencilere milli mücadele ruhu aşılanmaya çalışıldı. Enstitü, bir *Milliyet* gazetesi muhabirinin ziyareti sonucunda basında "*Mektebin her tarafındaki nezafet ve intizam burada muktedir şahsiyetlerin mevcudiyetine delâlet eylemektedir. Talebenin el işleri ile dikişleri, her müşkülpesendi memnun edecek bir nefasettedir. Şapkacılık bilhassa çok şayanı şükran bir terakkiye mazhar olmuştur*" şeklinde yorumlandı.⁷²

⁶⁹ Aynı yer.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1931, 7.

⁷¹ Bkz. *Hakkın Sesi*, 10 Eylül 1934, 2; *Hakkın Sesi*, 27 Ağustos 1934.

⁷² *Milliyet*, 4 Nisan 1931, 2.

Hızla yapılanmaya devam eden okulda, halkın isteği üzerine enstitüye bağlı olarak “Akşam Kız Sanat Okulu” açıldı.⁷³ Batılı metotların benimsenmesi hususunda ise biri şapka, diğeri elbise öğretmeni olmak üzere Avrupa’dan iki öğretmen getirildi. Öğrencilerin ürettikleri eserlerle bir sipariş atölyesi oluşturuldu, böylece çevreye maddi ve manevi yardımlarda bulunuldu. 1932-33 öğretim yılında Avrupa’dan gelen öğretmenler geri gönderilerek yerlerine tahsillerini Avrupa’da bitiren Türk öğretmenler getirildi.⁷⁴ Ancak daha sonraki öğretim yıllarında birtakım Avrupalı öğretmenler enstitüde eğitim vermeye devam etti.

1932-33 öğretim yılında enstitüde verilen dersler şu şekildeydi:⁷⁵

1. sınıf:	Türkçe, Tarih, Coğrafya, Riyaziye, Fransızca, Hayvanat, Arziyat, Nebatat
2. sınıf	Türkçe, Tarih, Coğrafya, Riyaziye, Fransızca, Resim, Ev İdaresi, Dikiş, Biçki, Nakış, Moda, Beden Terbiyesi, Teşrih
3. sınıf	Türkçe, Tarih, Coğrafya, Riyaziye, Fransızca, Resim, Ev İdaresi, Dikiş, Biçki, Nakış, Moda, Beden Terbiyesi, Hıfzıssıhha, Moda, Çamaşır, Müzik
4. sınıf	Türkçe, Vatani Malumat, Riyaziye, Fransızca, Resim, Ev İdaresi, Dikiş, Biçki, Nakış, Moda, Beden Terbiyesi, Moda, Çamaşır, Müzik, Çocuk Bakım
5. sınıf	Türkçe, Riyaziye, Fransızca, Resim, Ev İdaresi, Biçki-dikiş, Nakış, Moda, Çamaşır-biçki, Çocuk Bakımı, El İşi, Mulaj

Bulgaristan’da eğitimcilerden oluşturulan bir heyet, Türkiye’deki eğitim gelişmelerini incelemek amacıyla Edirne, İstanbul ve Bursa’ya bir gezi düzenlediler. Bursa’daki gezi esnasında Necatibey Kız Enstitüsü ziyaret edildi. Bu ziyarette enstitü öğrencileri tarafından zeybek oynandı ve “Muallim” adlı bir piyes sahnelendi. Bulgar heyet, enstitüden oldukça etkilendi ve Bulgaristan’da bu tarz bir okul olmadığını söyleyerek enstitünün teşkilât ve ders programı hakkında verilen bilgileri not aldı.⁷⁶

⁷³ Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11. yy – 21. yy), haz. Selvinaz Aydın, Ülkü Özdemir, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2019, 179.

⁷⁴ Bursa’nın Köklü Eğitim Kurumları..., 18.

⁷⁵ Necatibey Kız Enstitüsü 1932-1933 Sınıf Geçme Defteri., 1936-37 öğretim yılında ayrıca “Askerlik” dersinin verildiği gözlenmiştir. Bkz. Necatibey Kız Enstitüsü 1936-1937 Sınıf Geçme Defteri.

⁷⁶ Bahar Toparlak, “1930’lu Yıllarda Türkiye – Bulgaristan Arasında Sosyo-Kültürel ve Eğitim Amaçlı Seyahatler”, *Tarih ve Gelecek*, C. 2, S. 2, Ağustos 2016, 154; *Akşam*, 5 Mayıs 1932, 5.

Aynı öğretim yılında, enstitü 17 öğrenci ile ilk mezunlarını verdi. Bu öğrencilerin isimleri şu şekildeydi:⁷⁷

Muzaffer Hanım	Mediha Hanım	Nezahat Hanım	Hatice Hanım
Şahinde Hanım	Nilüfer Hanım	Nadire Hanım	Mediha Hanım
Saime Hanım	Nezahat Hanım	Hayriye Hanım	Nihal Hanım
Sahire Hanım	Saniye Hanım	Semiha Hanım	Meserret Hanım
Hüsnüye Hanım			

Necatibey Kız Enstitü öğrencileri, milli bayram ve özel günleri düzenli olarak kutladılar. Enstitü binası, organize edilen dernek ve toplantılara ev sahipliği yaptı. Kutlanan bu özel günlerin birçoğunda Halkevleri ile beraber hareket edildi. Örneğin, 26 Eylül 1934 tarihinde Dil Bayramı, enstitü binasında organize edilen bir toplantı ile kutlandı.⁷⁸ Ayrıca Halkevlerinin her ayın on beşi ve otuzunda gerçekleştirdiği toplantıların bazılarında Necatibey Kız Enstitü ev sahipliği yaptı. 15 Kasım 1934 tarihinde konser olarak organize edilen toplantı, enstitü müsamere salonunda gerçekleştirildi.⁷⁹ 4 Aralık 1934 tarihinde ise enstitü salonunda Türk şair ve siyasetçi Samih Rifat'ın ölümünün ikinci yıldönümü dolayısıyla anma töreni yapıldı.⁸⁰ Ayrıca Aralık ayında kutlanan Tutum Yedi Günü'nde enstitü öğrencileri tarafından sergi açıldı ve Erkek Lisesi öğrencileriyle bir müsamere düzenlendi.⁸¹ 29 Şubat 1936 tarihinde Halkevi Güzel Sanatlar/Musiki kolu tarafından enstitü konferans salonunda bir konser verildi.⁸² Enstitü öğretmenlerinden birkaçı, Halkevi komitelerinde de yer aldı. Örneğin Mart 1936'da yapılan toplantıda halkevi neşriyat ve kütüphane komitesine enstitü öğretmeni Fahri Dalsar, köycülük komitesine ise enstitü müdürü Melek Hanım seçildi. Ardından Fahri Dalsar, her Salı günü halkevlerinde yapılan “eserin özünü dinleme” toplantılarından birinde “tabiatın garip varlıkları” konulu bir sunum yaptı.⁸³

⁷⁷ *Necatibey Kız Enstitüsü 1932-1933 Sınıf Geçme Defteri.*

⁷⁸ *Hakkın Sesi*, 1 Ekim 1934, 1.

⁷⁹ *Hakkın Sesi*, 19 Kasım 1934, 2.

⁸⁰ *Hakkın Sesi*, 4 Aralık 1934, 2.

⁸¹ *Hakkın Sesi*, 18 Aralık 1934, 1.

⁸² *Hakkın Sesi*, 24 Şubat 1396, 1; *Hakkın Sesi*, 29 Şubat 1936, 1.

⁸³ *Hakkın Sesi*, 25 Mart 1936, 2.

Sivil toplum örgütleri ile olan ilişkiler ve sosyal sorumluluk projeleri, Necatibey Kız Enstitü için ayrı bir önem arz etti. Bu hususta, Şubat 1935'te gerçekleştirilen Himaye-i Etfal Kongresi, enstitü binasında gerçekleştirildi.⁸⁴ Ayrıca Şubat 1936'da yapılan yeni idare heyeti seçimlerinde enstitü öğretmenlerinden Rebia Hanım, üye olarak seçildi.⁸⁵ Rebia Hanım'ın katılım gösterdiği etkinlikler bununla sınırlı kalmadı ve 15 Mart 1936 tarihinde düzenlenen bir kostümlü balodaki kostüm müsabakasında verilen gizli oylarla birinciliği kazandı. Birincilik sebebi, basın tarafından *"kostümünün sadeliği, kibarlığı ve göz alıcı bir şatafattan ari oluşu gibi muhtelif sebepler dolayısıyla Türkün ağırbaşlılığını temsil ettiği"* şekline yorumlandı.⁸⁶

27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan'da 7.2 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi. Büyük bir yıkıma yol açan depreme, ülke genelinde seferberlik başlatılarak birçok yardım yollandı. Necatibey Kız Enstitü öğrencileri, bu yardımlara yaptıkları sıkı çalışmalarla destek verdiler.⁸⁷

Enstitü öğrencilerinin açtıkları atölyeler, yerel basın tarafından yakından takip edildi. Necatibey Kız Enstitüsü şapkacılık bölümünden mezun olan bir öğrencinin açtığı atölye, *"numune olacak bir teşebbüs"* ve *"eski devirlerde sanata karşı hüküm süren garip kanaat ve zihniyetlere yeni neslin yer ve ehemmiyet vermediğini anlatan pek güzel bir teşebbüs"* olarak değerlendirildi.⁸⁸ Bu ifade, enstitülerinin yenilikçi yapısının basın tarafından da vurgulandığına somut bir örnek olarak gösterilebilir.

1935 itibariyle Necatibey Kız Enstitüsü'nden mezun olan öğrencilerin bir kısmı daha üst seviyede eğitim görmek için Ankara'ya gitti, bazıları Avrupa'ya gönderildi, bazıları öğretmen oldu veya evlendi, bazıları ise Bursa, Edirne gibi şehirlerde şapka ve moda atölyeleri açtılar. Örneğin, 1933'te ilgili enstitü bölümlerinden biçki-dikiş alanında Nezahat Mehmet Ali Hanım, mesleki resim alanında Saniye M. Recai Hanım, ev idaresi alanında Saime Saffet Yılmaz Hanım, çocuk bakımı alanında Hatice Kamber

⁸⁴ *Hakkın Sesi*, 25 Şubat 1935, 1.

⁸⁵ *Hakkın Sesi*, 17 Şubat 1936, 1.

⁸⁶ *Hakkın Sesi*, 18 Mart 1936, 1.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 9 İkincikânun 1940, 5.

⁸⁸ *Hakkın Sesi*, 29 Ekim 1934, 3.

Hanım, Necatibey Kız Enstitüsü mezunları arasından seçilerek Belçika'ya gönderildi.⁸⁹

Melek Hanım'ın müdirelik dönemi 1936'da son buldu ve yerine Bakiye Koray atandı.⁹⁰ Aynı yıl, öğrenci mevcudunun artması nedeniyle derslik olan ahşap binanın yetersiz kalması gerekçesiyle enstitünün genişletilmesine karar verildi. Bu sebeple, enstitüye bitişik iki ev ve üç arsa, ek bir enstitü binası yapılması amacıyla kamulaştırıldı. Ayriyeten enstitü kütüphanesini zenginleştirmek için çalışmalar yapıldı. Bu hususta Avrupa'dan birçok yeni kitap, model ve sair ders malzemesi getirildi.⁹¹ Enstitünün genişletilmesi projesi 1939-40 öğretim yılında tamamlandı. Yeni yapılan projede eski ahşap binanın derslik olarak kullanılmaya devam edilmesi ve yeni yapılan binada mesleki derslerin atölyelerinin oluşturulması planlandı.⁹² Yaklaşık 200 bin liraya mâl olan ve ana binaya dik, laboratuvar ve spor salonuna paralel gelecek şekilde inşa edilen yeni binanın tamamlanan bölümünün açılış töreni, şehrin önde gelen isimlerinin katılımıyla gerçekleştirildi. Tören esnasında enstitüden bir öğrenci, okulun tarihçesini anlattı. Ardından Bursa Valisi Şefik Refik Soyer, enstitünün önemini belirten bir konuşma yaptı. Ayriyeten açılış münasebetiyle öğrencilerin hazırladığı ürünlerden bir sergi düzenlendi. Sergi, civar köy ve semtlerden gelen halkın katılımıyla oldukça ilgi çekti.⁹³ Tüm bu gelişmeler yaşanırken, ülke genelinde zehirli gaz saldırılarına karşı halkın bilinçlendirilmesi çalışmaları kapsamında düzenlenen konferanslardan biri Necatibey Kız Enstitüsü'nde gerçekleştirildi. Genel itibariyle bu konferanslarda Türkiye'ye karşı kullanılabilecek zehirli gazlar tanıtıldı, herhangi bir saldırı öncesinde, sırasında ve sonrasında ne yapılması gerektiği açıklandı, eğitici filmler izletildi.⁹⁴

30 Ağustos 1942 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından, yeni mesleki ve teknik okulların açılması ve mevcutlarının büyütülmesi hakkında Maarif Vekilliği'nce hazırlanan kanun tasarısı, İcra Vekilleri Heyeti'nce TBMM'ye sunuldu. Mevcut 20 kız enstitüsüne ek 25 kız enstitüsü açılması maddesini içeren tasarıda,

⁸⁹ Demir, 173.

⁹⁰ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 18.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1936, 5.

⁹² *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 20.

⁹³ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1939, 5.

⁹⁴ Sena Coşğun Kandal, "Zehirli Gaz Saldırılarına Karşı Halkın Bilinçlendirilmesi ve Eğitimdeki Yansıması: Gazdan Korunma Dersi (1931-1940)", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, C. 5, S. 2, Güz 2016, 555.

Necatibey Kız Enstitüsü “mevcut olup büyütülecek meslekî ve teknik okullar” başlığı altında yer aldı.⁹⁵ Nitekim şehir nüfusunun artması ve kız çocuklarının eğitime katılımına daha çok önem verilmesi, 1940’ta yapılan binayı da yetersiz kıldı. Böylece 1960’lı yılların başında okul bahçesine geçici sac barakalar monte edildi. Bu barakaların biri, yemek atölyesi olarak değerlendirildi. Bu ek yapılarla eğitim, 1962’ye kadar sürdürüldü. Aynı yıl ihalesi yapılan yeni binaların inşasına ahşap binanın yıkılmasıyla başlandı. İnşaatın temel atma töreni, 28 Eylül 1962 tarihinde yapıldı.⁹⁶ Yeni binalar, inşaatın tamamlanmasıyla 1964-65 öğretim yılında hizmete girdi. Bu binaların hizmete girmesiyle, enstitü bünyesinde uygulama anaokulu açıldı. Ardından 1965-66 öğretim yılında resim ile “ev yönetimi ve beslenme” bölümleri açıldı, 1966-67 öğretim yılında ise konferans salonu ve anaokulu (çocuk yuvası) oluşturuldu.⁹⁷

Bursa köylerinde açılan biçki-dikiş kursları, enstitüye olan ilginin artmasını sağladı. Bu kurslar, Necatibey Kız Enstitüsü gözetiminde ve yardımıyla işletildi. Tayin edilen öğretmenler ise mezun olan Necatibey Kız Enstitüsü öğrencileri arasından seçildi. Bu öğretmenlerden Muzaffer Hanım, basında “*şehirden dışarı çıkmak istemeyen eski zihniyetin iflâs ettiği en yeni ve en canlı bir delil*” olarak tanımlandı. Enstitü gözetimindeki bu kurslar “*köyün içtimaî bünyesinde inkılâp yaratacak mükemmel birer kaynak*” olarak nitelendirildi ve şu şekilde yorumlandı:⁹⁸

“...Köyde dikiş, biçki yurdu! Ve moda!.. Bunlar eski devirde köyün kapısından içeri girmeyen, hatta oralarda ağza alınması günah sayılan şeylerdi... Kendi entarisini, kocasının mintanını ve çocuğunun pantolonunu bile para ile diktirmeye mecbur olan köy kadını şimdi burada kendisine manto, tuvalet, rob, çocuğuna elbise, kocasına gömlek ve pantolon yapmasını öğretiyor. ...Tarlada çift süren Türk kızının nasırlı eli, burada derin bir zevkle seyredebileceğimiz en ince işleri yapmaya da büyük bir kabiliyet taşıdığını ispat etmiştir. ...tıpkı modern bir atölyede

⁹⁵ TBMM 242 No’lu Komisyon Raporu, *Meslekî teknik okullar açılması ve mevcutlarının büyütülmesi hakkında kanun lâyihası ve Maarif, Nafta ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/850)*, 14.

⁹⁶ Bkz. *Bursa’nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 311.

⁹⁷ *Bursa’nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 22-23., İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ağırlık kazanan okul öncesi eğitiminin tanımı “3-6 yaşındaki çocukların eğitimi” olarak tanımlanmış, kapsamı ise “anne eğitiminden yoksun (anneleri çalışan) çocukların eğitimi” olarak sınırlandırılmıştır. Çocuk yuvası bünyesindeki çocukların niteliği, ağırlıklı olarak bu bağlamda belirlenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara, 1967, 164, 167.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1939, 6.

gibi çalışan bu kızlar, dün aynı renkte saya denilen bir yeldirme ile yüzlerini kapatarak gezenlerin, sokakta yabancı bir erkeğe rastlayınca yüzlerini duvara çevirenlerin çocuklarıdır. Onlar annelerine evvela giyim, kuşam bakımından güzel birer örnek, sonra da Cumhuriyet köylüsüne içtimaî inkılâbın birer imtisal numunesi olmuşlardır.”

Bu köy kursları faaliyetleri, her yıl kurs başöğretmenlerinin belirlediği köylere gidilerek, köylülere biçki-dikiş, okuma-yazma, ekip-biçme, üretilen ürünlerin saklanması, kurutulması, konserve yapılması, insanlarla iletişim ve misafir ağırlama gibi verilen eğitimlerle sürdürüldü. Bu hususta öne çıkan iki kurs başöğretmeni Seher Değerlisoy ve Kadriye Mercı'ydi. Kurs başöğretmenlerinin başlıca görevleri, kurs öğretmenlerinin yıllık programlarını hazırlamak ve yılda en az dört kere bu öğretmenleri teftiş etmektir. Kurs öğretmenleri, her yıl farklı bir köyde göreve başladılar ve köy muhtarının da yardımıyla ikamet edip kurs verecekleri yerleri kendileri düzenlediler. Dikiş makinesi gibi yanlarında götürdükleri eşyalar ise kendilerine zimmetlendi. 1964-65 öğretim yılına kadar sürdürülen bu sistem, köy kurslarının enstitü bünyesinden alınarak Halk Eğitim Merkezleri'ne verilmesiyle sonlandırıldı.⁹⁹

1930'ların ikinci yarısında, tiyatro ve müsamere gibi kültürel faaliyetler yoğunluk kazandı ve basında sık sık yer aldı. Bu tür faaliyetler genellikle her yılın Mayıs ayında gerçekleştiriliyordu. 19 Mayıs 1936 tarihinde enstitü öğrencileri tarafından gerçekleştirilen müsamere, kamuoyu tarafından büyük beğeni topladı. Enstitü son sınıf öğrencilerinin veda müsameresi olarak planlanan bu organizasyondaki müzik, oyun ve kıyafetler İç Anadolu kültürünü temsil etmek üzere tasarlandı. Gösteri esnasında kullanılan giysi ve ekipmanların büyük çoğunluğu öğrenciler tarafından tasarlandı. Gösterinin dekorları ise enstitü öğretmeni İhsan Bey tarafından hazırlandı.¹⁰⁰ 1938'de yapılan veda müsameresinde ise Hüsnü Ortaç yönetiminde “İnci Gül Opereti” sahneye konuldu. Grimm'in “Yoringa!” adlı peri masalının Philippe tarafından uyarlanmasıyla sergilenen operetin müziğini ise Edward Marzoya yapmıştı. Ayrıca enstitülerin amacını anlatan “İkizler” piyesi izleyiciye sunuldu. Bu gösterilerde, Bursa Valisi, Bursa Belediye reisi, Çanakkale Valisi de

⁹⁹ Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları..., 75.

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1937, 8.

olmak üzere 500'den fazla izleyici vardı.¹⁰¹ Mayıs 1939'da düzenlenen yıl sonu gösterisinde de aynı şekilde koro, revü, müzik, komedi, zeybek ve bahar dansları sergilendi. En ilgi çeken gösteri ise “İnanmak” isimli piyes oldu.¹⁰²

Bakiye Koray'ın müdirelik dönemi 1942'te son buldu. Bu görevi 1942-44 yılları arasında Mücella İncekaya, 1944-45 arasında Melahat Odman, 1945-49 arasında ise Leman Subaşı sürdürdü.¹⁰³ Bu süreç içerisinde öğretim yıllarının sonlarında düzenlenen organizasyonlar, 1940'ların sonuna doğru dikiş-nakış, iç giyim, moda ve çiçek derslerindeki öğrencilerin ürettikleri ürünleri sene sonunda organize edilen defilelerde sergilemeleriyle farklı bir boyut kazandı. Okulun kendi binası, Çelik Palas Otel veya Merinos'ta gerçekleştirilen bu defileler, kısa zaman içerisinde büyük sükse yarattı. Defileler, genel olarak ilk gün okul öğrencilerine, ikinci gün öğrenci ailelerine, üçüncü gün ise protokole sunuluyordu. Profesyonel bir şekilde gerçekleştirilen bu defilelere, şehrin önde gelen isimleri katılım gösterdiler.¹⁰⁴

Sabahat Parlas'ın 1949-53 yılları arasındaki müdirelik döneminde, tiyatro, defile ve müsamereler daha sistemli ve yoğun bir şekilde düzenlenmeye başlandı. Bunda 1951'de Bursa Halkevi'nin kapatılması ve Necatibey Kız Enstitüsü'nün bu hususta “buz kırıcı” bir işlev görmesi büyük rol oynadı. Bu süre içerisinde düzenlenen kültürel organizasyonlara örnek vermek gerekirse, 1949'da Sadık Şengil'in yazdığı “Bir Öğretmen” adlı bir oyun sahnelenip Ankara'ya turne yapıldı. 7 Nisan 1950 tarihinde ise “Bir Yuvanın Şarkısı” isimli üç perdelik bir piyes ve “Hanife Teyze Hizmetçi Arıyor” isimli tek perdelik bir komedi sahnelendi. Ayrıca “Macar” ve “Bahar” danslarına, memleket türkülerine, solo ve koro şarkılarına yer verildi. Bu müsamereler, dört gün sürdü ve Bursa halkından büyük beğeni topladı.¹⁰⁵ Bu beğeni, CHP Bursa milletvekili Sadettin Çanga tarafında *Ant* gazetesinin 13 Nisan 1950 tarihli sayısında şu şekilde ifade edildi:¹⁰⁶ *“Kendinizi, bir an için, mükellef bir ziyafet sofrasında tasavvur edin... Öyle bir ziyafet sofrası ki, aradığınız ve umduğunuz şeyleri üzerinde bulabiliyorsunuz.. Böyle bir sofrada hangi davetli memnun bırakılmaz!.. İşte,*

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1938, 2.

¹⁰² *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1939, 5.

¹⁰³ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 86.

¹⁰⁴ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 65-66.

¹⁰⁵ Uğur Ozan Özen, “Bursa'da Tiyatroya Emek Veren Kadınlar”, *Bursa Günlüğü*, S. 1, Mart 2018, 52.

¹⁰⁶ *Ant*, 13 Nisan 1950, 1.

Necatibey Kız Enstitüsü'nün müsameresi, çoktandır sahne oyunlarına hasret kalmış bizler için bir ziyafet sofrası oldu."

1951'deki kültürel faaliyetler, aynı titizlikle düzenlenmeye devam etti. Ticaret Lisesi ile ortaklaşa düzenlenen gösterilerde "Schubert'in Serenadı" adlı bir müzikal ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Özyurt" adlı manzum piyesi sahnelendi. Bu gösterilerde, kız öğrencilerin erkek rollerinde çıkmaları yasaklandığı gerekçesiyle bu rolleri Bursa Ticaret Lisesi öğrencileri oynadı.¹⁰⁷ 1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye, özellikle Bursa'ya gerçekleştirilen göç akımının kamuoyunda büyük yankı yaratması üzerine, müsamereler esnasında toplanan paraların tamamı Göçmenler Derneği'ne bağışlandı.¹⁰⁸ Sabahat Parlas ve 1953-54 yılları arasında müdirelik yapan Semahat Özlem'in dönemindeki kültürel faaliyetler aynı doğrultuda varlığını sürdürdü.

1954-62 yılları arasındaki Neriman Gülmen müdireliğindeki dönemde, kültürel faaliyetlerin daha kapsamlı bir hale getirilmesi ve "müsamere, konser vs. gibi kültürel faaliyetlerde bulunmak" amacıyla Necatibey Kız Enstitüsü Koruma Derneği kuruldu. Derneğin kurucu üyeleri şu şekildeydi:¹⁰⁹

1. Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil
2. Demokrat Parti Bursa İl Başkanı Hayri Terzioğlu
3. Bursa Maarif Müdürü Hüsamettin Arkan
4. İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürü ve Okul-Aile Birliği Başkanı Hasan Ali Özgür
5. Erkek Lisesi Türkçe Öğretmeni ve Okul-Aile Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Fazıl Yenisey
6. Necatibey Kız Enstitüsü Fizik-Kimya Öğretmeni Ülfet İçel

1955'de kurulan bu dernek, özellikle tiyatro müsamerelerindeki niteliğin artmasına büyük etki etti. Özellikle Vali Çağlayangil, enstitü bünyesindeki kültürel faaliyetlerin takipçisi ve destekçisi oldu. Necatibey Kız Enstitüsü'nde öğrenim gören ve Türkiye'nin yetiştirdiği nadir sanatçılardan Müfide Özgüç, Çağlayangil ile olan

¹⁰⁷ Özen, 52-53.

¹⁰⁸ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 61.

¹⁰⁹ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 64.

anısını *Hürriyet* gazetesi yazarı Doğan Hızlan'a gönderdiği bir mektupta şu şekilde anlatmıştır:¹¹⁰

"Sene 1955. Ben Bursa'da Necatibey Kız Enstitüsü'nde öğrenciyim. Müzik bölümü hocamız Saime Bayer yine bir kültür gecesinde Puccini'nin Madama Butterfly'ın 'Un Bel di Vedremo' ariasını bana kulaktan öğretti. Müzik hocam da bana piyanoda eşlik etti. İhsan Sabri Çağlayangil de valimiz. Son derece sanatı ve sanatçıyı seven bir insan. Kendisini de temsile davet ettik. Çağlayangil, o sırada misafir olan Japon heyetini de alıp geldi, ön sıradan bizi izledi. Temsil sonrasında bizi kutladılar. Sevgili Çağlayangil ertesi gün beni makamına çağırdı. Hediyeler verdi ve konservatuvara kaydettirdi. Konservatuvarda öğrencilik dönemimde Bursa'ya geldiğimde hep onu ziyaret ettim, gelişmeleri anlattım. Yıllar sonra Ankara'da dışişleri bakanlığı zamanında, Butterfly operasının tümünü oynarken kendisini davet ettim. Kocaman bir çelenkle geldi, en ön sırada beni izledi ve alkışladı. Sahneye geldi, 'İşte böyle' dedi, beni öptü."

Tiyatronun üniversiteye girmesinde büyük rol oynayan Haldun Dormen'in başını çektiği İstanbul Cep Tiyatrosu, 1957'de Necatibey Kız Enstitüsü'nde "Bir Evlenme" ve "Amphitryon" adlı iki oyun sahneledi. Bu etkinlik, Bursa basınında ilgiyle karşılandı.¹¹¹

Enstitünün yaşadığı gelişim, kültürel faaliyetlerden ayrı olarak işlenen dersler açısından da varlığını hissettirdi. 1950-51 öğretim yılında işlenen dersler şu şekildeydi:¹¹²

1. sınıf:	Türkçe, El Yazısı, Tarih, Coğrafya, Matematik, Yabancı Dil, Tabiat Bilgisi, Beden Eğitimi, Müzik, Biçki-dikiş, Çamaşır, Nakış, Genel Mesleki ve Teknik Resim
2. sınıf	Türkçe, Tarih, Coğrafya, Matematik, Yabancı Dil, Fizik, Tabiat Bilgisi, Beden Eğitimi, Müzik, Biçki-dikiş, Çamaşır, Nakış, Genel Mesleki ve Teknik Resim, Ev İdaresi, Yemek Pişirme

¹¹⁰ Doğan Hızlan, "Örnek bir devlet adamı", *Hürriyet*, www.hurriyet.com.tr/ornek-bir-devlet-adami-7260666 (22.09.2023).

¹¹¹ Bkz. *Hakimiyet Milletindir*, 24 Nisan 1957, 1.

¹¹² *Necatibey Kız Enstitüsü 1950-1951 Diploma ve Sınıf Geçme Defteri*.

3. sınıf	Türkçe, Tarih, Matematik, Yabancı Dil, Fizik, Kimya, Beden Eğitimi, Müzik, Biçki-dikiş, Çamaşır, Moda, Nakış, Çiçek, Ev İdaresi, Genel Mesleki ve Teknik Resim, Yemek Pişirme, İçgiyim
4. sınıf	Türkçe, Matematik, Yabancı Dil, Beden Eğitimi, Müzik, Biçki-dikiş, Çamaşır, Nakış, Genel Mesleki ve Teknik Resim, Ev İdaresi, Yemek Pişirme, Çocuk Bakımı ve Eğitimi
5. sınıf	Türkçe, Yurt Bilgisi, Yabancı Dil, Beden Eğitimi, Müzik, Biçki-dikiş, Çamaşır, Nakış, Moda, Çiçek, Genel Mesleki ve Teknik Resim, Ev İdaresi, Yemek Pişirme, Çocuk Bakımı ve İdaresi

Bu zamana kadar belirtilenler haricinde enstitüde verilen diğer dersler gözlemlendiği kadarıyla şöyledir:

“Giyim tarihi, El Sanatları ve Çiçek, Oyun, Ruh Sağlığı, Desen Çizme, Morfoloji, Bale, İjyen, Jimnastik, Defter Tutma, Teknoloji”

Enstitü sicil defterleri genelinde incelendiğinde, görev yapan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun Türkiye genelindeki diğer kız enstitülerinde görev yapmış ve tayin edilmiş öğretmenler olduğu gözlenmektedir. Bu öğretmenlerin büyük çoğunluğunu ise Selçuk Kız Sanat Enstitüsü, İstanbul Kız Sanayi Mektebi ve Ankara’daki meslek eğitim kurumları mezunu kişiler oluşturmaktadır. Meslek hayatına ilk olarak stajyer olarak başlayan öğretmenler, bir süre aylığa bağlandıktan sonra ise asil memurluğa terfi edilmiştir. Sicil defterleri incelendiğinde, kendi alanı dışında eğitim veren öğretmenlere de rastlanılmaktadır. Örneğin, Ankara Hukuk Fakültesi mezunu bir öğretmen, İngilizce öğretmenliği görevini yürütmüştür.¹¹³

Enstitünün katılım gösterdiği etkinlikler, yalnızca ulusal düzeyde sınırlı kalmamıştır. Bu açıdan, ABD’nin Güney Carolina eyaletinin Greenville ilçesinde öğrenim gören öğrencilerin Bursalı öğrencilere hediyeler göndermeleri örnek olarak gösterilebilir. Bu hediyeler, İzmir’deki NATO teşkilatına mensup bir heyet tarafından Bursa’ya getirilmiş ve enstitü binasında yapılan bir törenle sahiplerine dağıtılmıştır. Tören esnasında Bursa Valisi, maarif müdürü, enstitü öğrencileri ve öğretmenlerinin yanı sıra Amerikan heyeti ile Amerikalı bir albay da hazır bulunmuştur. Daha sonrasında ise karşılık olarak ABD’ye gönderilecek hediyelerin hazırlığı yapılmıştır.¹¹⁴

¹¹³ Necatibey Kız Enstitüsü Sicil Defteri, t.y.

¹¹⁴ Milliyet, 28 Kasım 1957, 1.

Necatibey Kız Enstitüsü, en verimli dönemini 1962-74 yılları arasında müdirelik yapan Suzan Ostrova döneminde geçirdi. Bu süreç içerisinde, okula yerli-yabancı birçok bürokrat ve siyasetçi ziyarette bulundu. Özellikle İran siyasilerinin okula olan ilgisi oldukça yüksekti. 1963'te İran İçişleri Bakanı'nın, 1966'da İran Milli Eğitim Müdürü ve eşinin ziyaretleri, bunu kanıtlar nitelikteydi. Ayriyeten aynı yıl, dönemin başbakanı Süleyman Demirel ve bir Fransız heyeti, enstitüye ziyarette bulundular. Bu ziyaretleri dönemin Milli Eğitim Bakanı Mehmet İlhami Ertem'in 1967 ve Çekoslovakya parlamento heyetinin 1969'daki ziyaretleri izledi.¹¹⁵

Suzan Ostrova'nın müdirelik döneminin sonuna kadar Kız Enstitüsü ismiyle anılan bu okullar, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 9. Milli Eğitim Şûrası kararları neticesinde Kız Meslek Liselerine dönüştürüldü. Necatibey Kız Enstitüsü ise bu doğrultuda "Necatibey Kız Meslek Lisesi" adını aldı.¹¹⁶

Ek olarak, Nazım Hikmet'in Piraye'ye olan mektuplarında, Necatibey Kız Enstitüsü'nün bahsi geçmektedir. Nazım Hikmet, o dönem Bursa Cezaevi'nde kalmaktadır. Cezaevi müdürü Tahsin Akıncı'nın kızı Şehnaz Akıncı ise Necatibey Kız Enstitüsü'nde öğrenim görmektedir. Şehnaz Akıncı, sıklıkla hapishaneye gelip Nazım Hikmet'ten edebiyat dersleri alır ve bazı şiirlerinin dışarı çıkmasını sağlar. Nazım Hikmet, Piraye'ye yazdığı bir mektupta Şehnaz Akıncı'nın Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne yatılı olarak girebilmesi için yardım ister.¹¹⁷ İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün o dönemdeki felsefe öğretmeni Nazife Cemgil'dir. Şehnaz Akıncı ise süreç içerisinde Nazife Cemgil'in öğrencisi olur. Aynı dönem, Sabiha Sertel "Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefe" adlı kitabını Bursa Cezaevi'nde bulunan Nazım Hikmet'e göndermek ister. Nazife Cemgil, bu sebeple Şehnaz Akıncı'ya bir mektup yazar ve cezaevi müdürü olan babası aracılığıyla kitabın Nazım Hikmet'e ulaşmasını sağlar. Daha sonra okulda yapılan bir aramada, mektup Şehnaz Akıncı'nın dolabında bulunur ve Nazife Cemgil kovuşturmayla uğrayarak başka bir okula sürülür.¹¹⁸

¹¹⁵ *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 323-329.

¹¹⁶ Türk-Katırcı, 127; *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları...*, 23.

¹¹⁷ Nazım Hikmet, *Piraye'ye Mektuplar*, der. Memet Fuat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, 432.

¹¹⁸ Güney Özkılınç, *Yüzümde Nazım İzi Var: Nazım'ın Bursa'daki İnsanları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012; Güney Özkılınç, *Nâzım'ın Bursa Yılları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

Sonuç

Kız Enstitüleri, modern Türkiye devletindeki kadın kimliğinin oluşturulmasında, kızların eğitime katılmasında, Türk modasının gelişiminde ve bu modanın hem ulusal hem uluslararası alanda tanıtılmasında büyük rol oynamıştır. Bu kurumlarda verilen eğitimde, Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaşması amacıyla Avrupa'daki gelişmeler takip edilmiştir. Ancak bu noktada, Kız Enstitülerin Batı'yı taklit ettiği düşüncesi oldukça yanlıştır. Nitekim hem gerçekleştirilen kültürel etkinlikler hem de üretilen ürünler açısından milli kültüre önem verilmiş ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Kız Enstitüleri, tüm bu amaçlar doğrultusunda incelendiğinde yeni kadın kimliğinin oluşmasında, yeni toplumun meşruluğunun sağlanması ve desteklenmesinde çok kritik rol oynamış eğitim kurumlarıdır.

Yeni rejim ekseninde gerçekleştirilen devrim ve reformlar, birçok farklı kanal tarafından halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Eğitim kurumlarının başrol oynadığı bu süreçte, kız enstitüleri önemli bir konumda yer almaktadır. Enstitüler genelinde yayımlanan dergilerde yer alan içerikler, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Özellikle 1938'de Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yayımlanmaya başlanan *Ana* dergisinde ve yayın hayatına 1953'te başlayan *Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi*'nde Kız Enstitüleri üzerinde oldukça durulmuş; enstitülerin misyonu, vizyonu ve önemi hakkında birçok yazıya yer verilmiştir.

Enstitü öğrencilerin olması gerektiği “cumhuriyet kızları” iması, verilen eğitimin içeriğinin cumhuriyeti tanıtıcı ve benimsetici özellikte olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Devlet, bu hususta eğitim aracını kullanarak kadınları toplumsal hayatın bir parçası haline getirmiş ve değişen koşulların yeni nesillere aktarılmasında bir aracı olarak görmüştür. Nitekim gelecek olan yeni nesil, ilk eğitimini evde almaktadır ve en çok öğrendiği kişi ise sürekli iletişim halinde bulunduğu annesidir. Bu açıdan düşünüldüğünde, enstitülerin temel amacı olan iyi bir ev kadını yetiştirme niteliği, sadece ev işlerinde profesyonelleşmenin sağlanması olarak değil, aynı zamanda iyi bir anne profili oluşturmak olarak görülmelidir. Genel itibarıyla, enstitü öğrencileri, mesleki beceri öğrenmeleri değil, yeni ve genç Cumhuriyeti temsil edecek modern aileler kurmaları ve modern çocuklar yetiştirmeyi öğrenmeleri beklentisinin öne çıktığı bir “kadınlık” eğitiminden geçirilmişlerdir. Bu okullarda orta sınıf çekirdek

aile yaşamını modelleyen ve Batı kültür unsurlarına yaslanmış kadınlık eğitimi, sanayi ve bilim öğretme vurgusunun önüne geçmiştir.

Kız Enstitüleri'nin zamanla İstanbul ve Ankara dışındaki il ve kasabalarda yaygınlaşması, ardından kadın eğitimindeki algının değişim göstermesi, enstitüler genelindeki istihdam ve öğrenci profilinin değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 1930-40'lı ile 1960-70'li yıllardaki mezun profillerinde birtakım farklılıklar gözlenmiştir. Kız Enstitüleri'nin ilk mezunları yüksek statüdeki idari pozisyonlarda işe alınırken, enstitülerin yaygınlaşmasıyla bu istihdam olanaklarında bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum, kızlarını kız enstitülerine gönderen ailelerin profilinde de bir değişime yol açmıştır. Nitekim “elit” olarak adlandırılan yüksek sınıftaki ailelerin kız enstitülerine talebi zamanla azalırken, alt-orta sınıftaki ailelerin talebinde artış yaşanmıştır. Özellikle 1960-70'li yılların Türkiye'deki siyasi ortam ve iktisadi gelişmeler, kız enstitülerindeki “cumhuriyet kızları” imajının “nitelikli işçi” olarak değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, enstitülerin mezun öğrenci profilinde yaratmayı amaçladığı imajda bir paradoks yaratmıştır. Söyleniş açısından farklılık içeren “iş kadını” ve “nitelikli kadın işçi” kavramları, anlamsal açıdan da farklı bir izlenim yaratmaktadır. Bu noktada enstitü mezunlarının ilk yıllarda edindiği yüksek statüdeki idari pozisyonları “iş kadını”, fabrika ve atölyelerdeki icraatları ise “nitelikli işçi” olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla nitelikli işçilik, teknik eğitimin daha ağır bastığı bir boyutta bulunmaktadır. İstihdamı temel alan bu durum, öğrencilere enstitülerde aşılması amaçlanan ve sıklıkla dile getirilen anneliğin en büyük amaç olduğu anlayışından bir kopuş yaratmıştır. Öyle ki, “çocuk bakımı” başta olmak üzere enstitü müfredatındaki dersler, aile müessesesindeki kullanımı dışında, temel görevinden ayrılarak öğrencinin kendisine bir iş alanı oluşturma yönelimine evrilmiştir. Çalışmanın cevap aradığı “Ev hanımı mı, iş kadını mı?” sorusu ise, genel itibarıyla farklı dönemlerde etkisini hissettiren ideolojik farklılıklar, enstitü öğrencilerinin bölgesel farklılıkları, kişisel tercihleri ve ekonomik bağımsızlık istekleri üzerinde şekillenmiştir.

Enstitü öğrencileri, verilen eğitimi yalnızca kendileri ve kuracak oldukları aileleri için değil, toplum için de faydalı olmak için kullanmışlardır. Köy kurslarındaki faaliyetler, çağdaşlaşmanın yalnızca şehirde değil, kırsalda da hayata geçirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ayriyeten organize edilen sosyal sorumluluk projeleri,

verilen eğitimin toplumun her kesimine faydalı olma eğilimi taşıdığına canlı kanıtları olmuştur.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda 1968-69, 1969-70, 1970-71, 1971-72 ve 1972-73 öğretim yıllarında eğitim kurumlarına yapılacak yatırımların miktarı, kız enstitüleri genelinde 46.6 Milyon TL olarak belirlenmiştir. Bu miktarın büyüklüğü, diğer eğitim kurumları ile kıyaslandığında tarım okulları ve köy ebe okulları ile birlikte son üçe girmektedir.¹¹⁹ Belirlenen miktarların kurumların kapasite artışlarına göre hesaplanmış büyüklükleri verdiği değerlendirildiğinde, kız enstitülerine gösterilen ilginin diğer eğitim kurumlarına kıyasla süreç içerisinde azaldığı anlaşılabilir.

Necatibey Kız Enstitüsü, cumhuriyet dönemi kadın eğitiminde Bursa'ya öncü olmuştur. Hükümetin, kadınların eğitime ve sosyal hayata daha çok dâhil olması amacıyla uyguladığı politikaların Bursa'da uygulanması, Necatibey Kız Enstitüsü'nün kurulmasıyla somut bir nitelik kazanmıştır. Enstitünün kurulması, Türkiye genelinde açılacak olan diğer kız enstitülerine de örnek ve öncü olmuştur. Yalnız ulusal açıdan değil, uluslararası açıdan da örnek teşkil eden Necatibey Kız Enstitüsü, gerçekleştirilen uluslararası ziyaretler ve üretilen bazı ürünlerin yurtdışına gönderilmesi ile bu özelliğini kanıtlamıştır. Tiyatro başta olmak üzere gerçekleştirilen kültürel etkinlikler ise, enstitülerin teknik eğitim amacı haricinde öğrencilerde entelektüel bir birikim oluşturulması açısından Bursa'da örnek teşkil etmiştir.

Günümüzde Necatibey Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak eğitimin devam edildiği Necatibey Kız Enstitüsü, modern bir Türk kadını profili oluşturulması ve Atatürk ilke inkılaplarını benimsemiş bir kitle yetiştirme hususunda Bursa şehrine örnek teşkil etmiştir. Diğer kız enstitüleri gibi şehrin tam merkezinde yer alması, eğitimin göz önünde olmasını sağlayarak kadını merkezden uzağa itme ve görünürlüğünü sınırlama düşüncesinin kırılmasında etkili olmuştur. Enstitüye kayıt yaptıran öğrencilerin her öğretim yılında artması, kadın eğitimi konusunda önyargıların zamanla kırıldığını göstermektedir. Tüm bu belirtilen özellikleriyle Necatibey Kız Enstitüsü, çağdaş Türk kadını yetiştirme anlamında örnek bir kurum olarak, bu niteliğiyle Türk eğitim tarihindeki yerini almıştır.

¹¹⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara, 1967, 178.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-18-1-2 / 9-15-14 (23.03.1930).
BCA, 30-18-1-2 / 34-12-5 (27.02.1933).
BCA, 30-18-1-2 / 40-76-18 (05.11.1933).
BCA, 30-18-1-2 / 47-52-4 (15.07.1934).
BCA, 30-18-1-2 / 63-23-13 (26.03.1936).
BCA, 30-18-1-2 / 64-31-15 (21.04.1936).
BCA, 30-18-1-2 / 67-63-8 (23.07.1936).
BCA, 30-18-1-2 / 71-7-20 (27.01.1937).
BCA, 30-18-1-2 / 77-64-1 (08.07.1937).
BCA, 30-18-1-2 / 82-16-2 (08.03.1938).
BCA, 30-18-1-2 / 84-82-16 (14.09.1938).
BCA, 30-18-1-2 / 85-109-15 (30.12.1938).
BCA, 30-18-1-2 / 88-84-15 (04.09.1939).

Resmi Yayınlar

- Altıncı Maarif Şûrası (18-23 Mart 1957)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991; ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/surular/dokumanlar/6_sura.pdf (Siteye erişim: 12.01.2021).
Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara, 1967.
Necatibey Kız Enstitüsü 1932-1933 Sınıf Geçme Defteri.
Necatibey Kız Enstitüsü 1936-1937 Sınıf Geçme Defteri.
Necatibey Kız Enstitüsü 1950-1951 Diploma ve Sınıf Geçme Defteri.
Necatibey Kız Enstitüsü Sicil Defteri, t.y.
TBMM 242 No'lu Komisyon Raporu, *Meslekî teknik okullar açılması ve mevcutlarının büyütülmesi hakkında kanun lâyihası ve Maarif, Nafia ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/850)*.
Üçüncü Millî Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991; ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/surular/dokumanlar/3_sura.pdf (Siteye erişim: 12.01.2021).

Sürelî Yayınlar

- Akşam
Bursa Sesleri
Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
Hakimiyet Milletindir
Hakkın Sesi
Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi
Milliyet
Servet-i Fünun (Resimli Uyanış)
Yeni Sabah

Kitaplar

- Akşit, Elif Ekin, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
Akurgal, Ekrem, *Türkiye'nin Kültür Sorunları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
Arat, Yeşim, "Türkiye'de Modernleşmenin Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
Bayram, Edibe, *Cumhuriyetin Kızları*, Akis Kitap, İstanbul, 2011.
Bora, Aksu, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları: Necatibey Meslek Lisesi (Bursa Necatibey Kız Enstitüsü), ed. Sibel Gök, Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2012.

Caporal, Bernard, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II (1919-1970)*, çev. Ercan Eyüboğlu, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Caporal, Bernard, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III (1919-1970)*, çev. Ercan Eyüboğlu, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Doğan, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018.

Doğramacı, Emel, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993.

Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11. yy – 21. yy), haz. Selvinaz Aydın, Ülkü Özdemir, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2019.

Giorgetti, Filiz Meşeci, “Erken Cumhuriyet/Atatürk Dönemi Eğitim (1920-1938), *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Gündüz, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Gök, Fatma, “Kız Enstitüleri: “Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessesese”, *75 Yılda Eğitim*, ed. Fatma Gök, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 1999.

Güven, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.

Hikmet, Nazım, *Piraye'ye Mektuplar*, der. Memet Fuat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 432.

Kaya, Yahya Kemal, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Pegem Akademi, Ankara, 2015.

Kurtkan, Âmiran, *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

Kurtkan Bilgiseven, Âmiran, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.

Okçabol, Rıfat, “Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz”, *75 Yılda Eğitim*, ed. Fatma Gök, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 1999.

Özkılınç, Güney, *Yüzümde Nâzım İzi Var: Nâzım'ın Bursa'daki İnsanları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

Özkılınç, Güney, *Nâzım'ın Bursa Yılları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

Sancar, Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkek Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Türk, Ercan – Katırcı, Meral, *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

Makaleler

Akgüngör, Gözde, “Kız Enstitüleri: Hayal Gücü, Batı Medeniyeti, “Yeni Hayat” Madu..”, *Pazartesi*, S. 105, Eylül 2005.

Alpagut, Leyla, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi için Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi”, *Mimarlık Dergisi*, S. 351, Ocak-Şubat 2010.

Arıç, Ayten Sezer, “Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, S. 14, Güz 2011.

Arıç, Ayten Sezer, “Türkiye'de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2014.

Büyükcınar, Ayça – Turan, Gülname, “Kız Teknik Okulları Üretimleri ile Cumhuriyet Modernleşmesi İlişkisi (1945-1975), *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, 3-7 Mayıs 2017.

Cevizliler, Nilüfer – Cevizliler, Erkan, “Amerika Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara), *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 9, 2004.

Cindoğlu, Dilek – Toktaş, Şule, “Empowerment and Resistance Strategies of Working Women in Turkey: The Case of 1960-70 Graduates of the Girls 'Institutes”, *European Journal of Women's Studies*, C. 9, S. 1, 2002.

Coşgun Kandal, Sena, “Zehirli Gaz Saldırılarına Karşı Halkın Bilinçlendirilmesi ve Eğitimdeki Yansıması: Gazdan Korunma Dersi (1931-1940)”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, C. 5, S. 2, Güz 2016.

Cunbur, Müjgân, “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, 1992.

Çağlayan, Ercan, “Kemalizm’in “Medeniyet Fabrikası”: Kız Enstitüleri”, *Tarih ve Gelecek*, C. 4, S. 3, Aralık 2018.

Çetin, Sıdıka, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kız Enstitüleri’nin Türkiye’deki Modernleşme Sürecine Etkileri”, *Yapı Dergisi*, S. 395, Ekim 2014.

Demir Bulut, Rahime – Kumru, Filiz, “75’inci Yılında Olgunlaşma Enstitüleri”, *AnadoluJet Magazin Dergisi*, S. 123, Kasım 2019.

Demir, Mine, “Erken Cumhuriyet Döneminde Mesleki ve Teknik Okulların Sergi Düzenleme Geleneği: 1938 Yılı Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi Örneği”, *Tarih ve Günce*, S. 7, 2020.

Dinçer, Nahit, “Orta Öğretim Reformu ve İmam-Hatip Okulları”, *Diyanet Dergisi*, C. 10, S. 104-105, Şubat-Mart 1971.

Doğan, Ayhan – Kılınç, Mustafa, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesine Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1928-1938)”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 29, Eylül 2020.

Erdem, Ali Rıza, “Atatürk’ün Kadına ve Kadın Eğitimine Verdiği Önem”, *Belgi*, S. 9, 2015.

Eser, Gülşah – Orak, Abdullah, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitiminde Bir Atılım: Urfa Kız Enstitüsü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015.

Gürçayır Teke, Selcan, “Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği”, *Milli Folklor*, C. 29, S. 116, 2017.

Himam, F. Dilek – Tekcan, Elif, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, S. 20, Güz 2014.

İleri, Turgut, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri’nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65, Güz 2019.

Koçak, Orhan, “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Marım, Yüksel – Sam, Rıza, “1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası”, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 30, 2018.

Navaro-Yaşın, Yael, “Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, S. 84, Bahar 2000.

Odabaş, Sevim, “Beden ve Toplumsal Değişme: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Bedenine Yönelik Söylem ve Pratikler”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, S. 4, Bahar 2005.

Okur, Mehmet, “Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 1, 2005.

Özen, Uğur Ozan, “Bursa’da Tiyatroya Emek Veren Kadınlar”, *Bursa Günlüğü*, S. 1, Mart 2018.

Özkiraz, Ahmet – Arslanel, M. Nazan, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2011.

Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay, “İsmet İnönü ve Kadın”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri*, haz. Engin Berber, Konak Belediyesi Yayınları, İzmir, 25 Ekim 2018.

Saktanber, Ayşe, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, ed. Ahmet İnel, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Sarısamam, Sadık, “Trabzon’un İlk Kadın Milletvekili Seniha Hızal’ın TBMM’deki Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67, Güz 2020.

Soydan, Aynur, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2002.

Toparlak, Bahar, “1930’lu Yıllarda Türkiye – Bulgaristan Arasında Sosyo-Kültürel ve Eğitim Amaçlı Seyahatler”, *Tarih ve Gelecek*, C. 2, S. 2, Ağustos 2016.

Tuna, Semiha, “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, *Fe Dergi*, C. 1, S. 1, 2009.

Yaşayanlar, İsmail, “Bir Anadolu Şehrinde Frenk Kolonizasyonu: Bursa’da Fransız Varlığı (1834-1926)”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, C. 43, Aralık 2015.

Yılmaz, Ahmet, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 20, 2010.

Tezler

Akkuş, Turgay, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Demir, Mine, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2017.

Ekşi, Çağlar, *Hudavendigar Vilayeti Salnamelerine Göre Bursa’da Eğitim-Öğretim*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017.

Soran, Volkan, *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010.

İnternet Kaynakları

Bursa Protestan Kilisesi, bursakilisesi.com/hakkinda/ibadet-yerimiz/ (22.09.2023).

Doğan Hızlan, “Örnek bir devlet adamı”, *Hürriyet*, www.hurriyet.com.tr/ornek-bir-devlet-adami-7260666 (22.09.2023).

Ek 1

